

Brussel, Stad
van Kunst en
Geschiedenis

62

De Kunstberg

U

Redactie, opzoekingen en iconografie

Marc Meganck, Margaux Denys, Nico Deswaef, Michèle Herla, Thibault Jacobs,
Catherine Leclercq, Harry Lelièvre – urban.brussels

Coördinatie

Okke Bogaerts, Valérie Orban – urban.brussels

Dank aan

Isabelle Leroy, Wim Kenis, Philippe Charlier, Julie Coppens, Paula Dumont (urban.brussels),
Luc Coppens (SQUARE), Bart Op de Beeck (KBR), Camille Brasseur (Foundation Paul Delvaux Museum)

Vertaling

OneLiner

Herlezing

Koen Raeymaekers

Fotografische vermeldingen (afkortingen)

CIVA Centre International pour la Ville, l'Architecture et le Paysage

KBR Koninklijke Bibliotheek van België

KCML Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

KIK-IRPA Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique

KMSK Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van België

SAB Stadsarchief Brussel

MSB Museum van de Stad Brussel

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken.

Vormgeving

Okke Bogaerts, Arpeggio Communication

Ontwerp van de lay-out

La Page

Druk

db Group

Distributie

Diffusion Nord-Sud

Foto omslag

De Kunstberg. Op de voorgrond: het beeldhouwwerk van Marnix D'Haveloose met drie vrouwelijke allegorieën (de Kunsten). (Ch. Bastin & J. Evrard © urban.brussels)

Verantwoordelijke uitgever

Bety Wajnine, Directeur-generaal, urban.brussels
(Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13 — 1000 Brussel

Gedrukt in België

Wettelijk Depot

D/2024/6860/008

Digitale versie www.urban.brussels

ISBN

978-2-87584-212-1

De Kunstberg

Marc Meganck, Margaux Denys,
Nico Deswaef, Michèle Herla, Thibault Jacobs,
Catherine Leclercq, Harry Lelièvre

Bas-reliëf op de gevel van de vleugel met kantoren en winkels, Alphonse Darville.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

EEN ONMISBARE SCHAKEL	2
DE HOFBERG	5
DE ALBERTINA	11
DE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK	17
HET DYNASTIEPALEIS	32
DE VLEUGEL MET KANTOREN EN WINKELS	34
HET CONGRESPELEIS	35
ESPLANADE - TUINEN	38
DE TAND DES TIJDS	46

De esplanade van de Kunstberg en het iconische uitzicht op de benedenstad. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Een onmisbare schakel

De Kunstberg vormt een onmisbare schakel tussen de Brusselse boven- en benedenstad. Brusselaars, pendelaars, toeristen, congresgangers, kunstliefhebbers, skaters en nachtbrakers banen er zich een weg tussen de Koninklijke Bibliotheek (KBR), het *Brussels Convention Center* (SQUARE), het Centraal Station, de bedrijven en overheidsinstellingen in de buurt. In de ene richting leidt deze as naar de musea op de heuveltop, in de andere richting naar het historisch stadscentrum in de vallei. Hier, tussen de statige Koningswijk en het Îlot Sacré met zijn Grote Markt en nauwe steegjes, is de Kunstberg niet louter een verbinding tussen verschillende stadsdelen maar ook een rendez-vous met de geschiedenis van onze hoofdstad. Voor sommigen is dit een harde en kille akropolis, in een stijl die schatplichtig is aan Mussolini's fascis-

me of aan de Sovjetunie. Nostalgië treuren nog altijd om het verdwenen Vacherotplein, dat in de jaren 1950 voor de huidige site plaats moest ruimen. De grootste sceptici associëren de Kunstberg met de rampzalige 'verbrusseling'. Vóór deze plek haar huidige uitzicht kreeg was de wijk immers synoniem voor stadskankers en verloedering, voor ambitieuze projecten die elkaar opvolgden maar steeds opnieuw werden uitgesteld, verworpen, opgegeven, hervat, gewijzigd...

Gelukkig is onze kijk op erfgoed de voorbije decennia veranderd en kan de buurt vandaag op meer mildheid rekenen. Meer zelfs, de Kunstberg wordt erkend als een unieke getuige van zijn tijd. Vanwege zijn historische, esthetische, artistieke, technische, landschappelijke, stedenbouwkundige en folkloris-

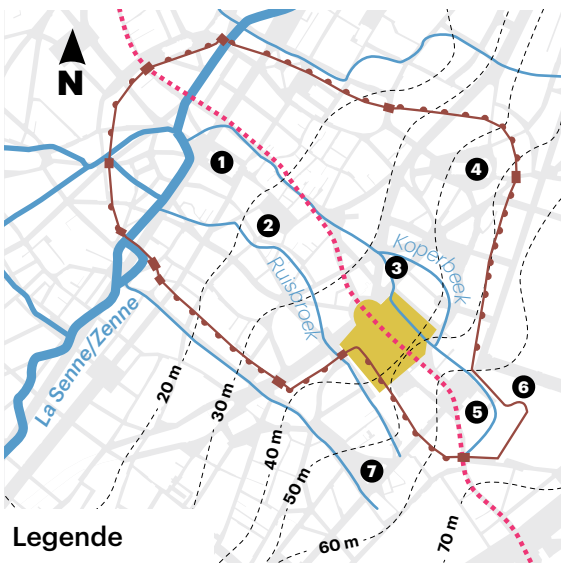
EEN BERG ...

tische waarde werd het in 2022 als landschap en als geheel ingeschreven op de bewaarlijst als erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Bewoners en bezoekers van de hoofdstad hebben de Kunstberg (weer) omarmd. Zijn tuinen, paden, trappen en bankjes nodigen uit om er te kuieren en elkaar te ontmoeten. De centrale ligging maakt het tot een uitgelezen plaats voor culturele evenementen en feestelijke bijeenkomsten. Deze plek op het snijpunt van twee stadsdelen – soms vergeleken met de Parijse Trocadéro-esplanade – nodigt uit om de 'buik' van de stad in te duiken of net haar hoogtepunten op te zoeken. Men heeft er maar te kiezen tussen het uitzicht op de Sint-Jacob-op-de-Koudenbergkerk aan het Koningsplein of het iconische panorama op het oude stadscentrum, met de spits van het stadhuis in een glansrol.

De site van de Kunstberg ligt op de noordwestelijke flank van de Koudenberg. Deze heuvel is in de loop der eeuwen grondig veranderd. De steile helling op de rechteroever van de Zenne was hier aanvankelijk diep ingesneden door een aantal beekjes, met name de Koperbeek in het noorden (in de vroegere wijken Isabella en Terarken) en de Ruisbroek in het zuiden (de huidige Ruisbroekstraat). De sterke hellingsgraad leverde al in de middeleeuwen aanzienlijke problemen op voor het bouwen van woningen en voor het verkeer van mensen en voertuigen tussen de boven- en benedenstad. In sommige stegen kon het hoogteverschil dan ook enkel met trappen overwonnen worden. Zo ontstonden de vier zogeheten 'Jodentrappen' tussen de Hofberg en de Stuiversstraat: de Villa Hermosastraat, Sint-Laurensstraat, Onze-Lieve-Vrouwestraat en Sint-Rochusgang. Pas

3

aan het begin van de 20ste eeuw werden meer ingrijpende pogingen ondernomen om het reliëf te temmen. Dit gebeurde onder meer door de aanleg van de 'Rue Courbe' (gebogen straat), van de nieuwe Ravensteinstraat en ten slotte van de huidige Kunstberg.

Deze opeenvolgende ingrepen moesten de steile hellingen, die de wijk de naam 'Hofberg' opleverden, uitvlakken. Vandaag vormt de Kunstberg een kunstmatig terras (op 50 m boven de zeespiegel, ter hoogte van de tuinen) op de helling die afdaalt vanop de heuvelkam aan de Naamsepoort (74 m) tot aan de valleibodem (17 m).

De Kunstberg in het historisch hart van Brussel met de belangrijkste herkenningspunten: (1) Beurs, (2) Grote Markt, (3) Centraal Station, (4) Sint-Michiels-en-Sinte-Goedelekathedraal, (5) Sint-Jacobskerk-op-de-Koudenberg, (6) Koninklijk Paleis, (7) Zavelkerk.
(© urban.brussels en UrbIS/CIBG)

“De berg van de Gerechtigheid is er al. In Koekelberg moet de berg van de Goede God komen en hier de Kunstberg.”

(Leopold II, geciteerd door baron Carton de Wiart, *Léopold II. Souvenirs des dernières années*, 1901-1909, Goemaere, 1944, vertaald).

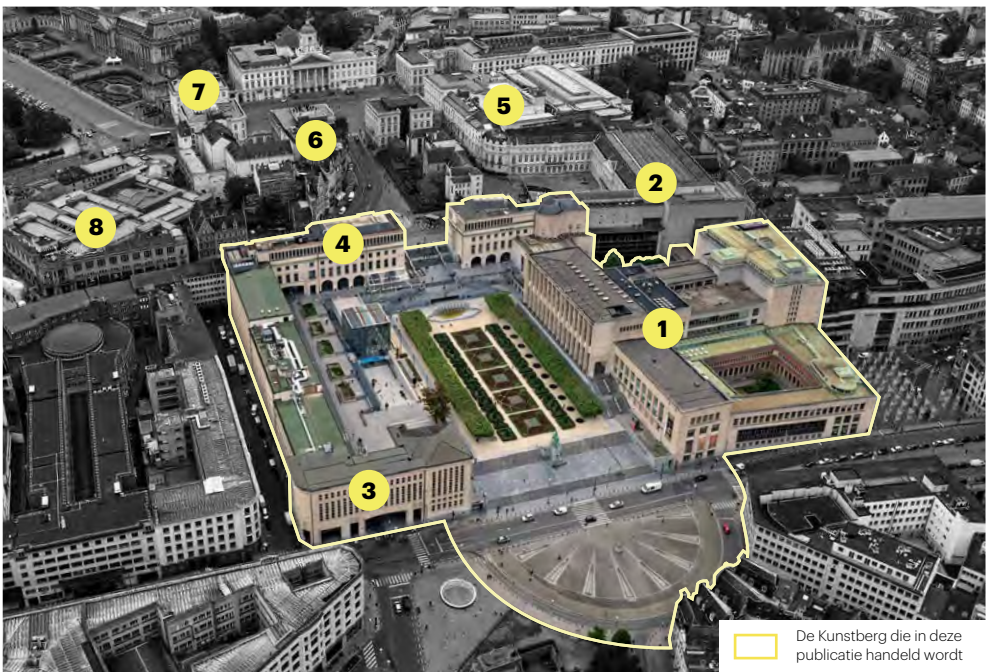
... VOOR DE KUNSTEN

De relatief beperkte oppervlakte van de Kunstberg herbergt vandaag een indrukwekkend aantal kunst- en cultuurinstellingen dat binnen België zijn gelijke niet kent: de Koninklijke Bibliotheek, het Algemeen Rijksarchief, het Dynastiepaleis en het Congrespaleis. In de onmiddellijke omgeving bevinden zich bovendien de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, het Muziekinstrumentenmuseum, het Museum BELvue, het Paleis voor Schone Kunsten (BOZAR). In Europa is een dergelijke concentratie evenwel niet uniek, ze past binnen de nationalistische en centraliserende visie die in de 19de eeuw in zwang was. Tal van Europese

grootsteden (Berlijn, München, Amsterdam, Wenen, ...) legden toen grote stadscomplexen aan waarin verschillende musea, culturele en wetenschappelijke instellingen bijeengebracht werden om het prestige en de samenhang van de natie in opbouw te versterken. Dit inspireerde ook koning Leopold II, die voor de Belgische hoofdstad grote stedenbouwkundige ambities koesterde. De vorst werd de drijvende kracht achter de vestiging van een grote cultuurwijk op deze plaats, al zou die pas lang na zijn dood voltooid worden. Aan hem wordt overigens de benaming ‘Kunstberg’ toegeschreven, die de door hem aangestelde architect Henri Maquet in 1902 voor het eerst gebruikte om zijn ontwerp een naam te geven.

De belangrijkste culturele instellingen van de Kunstberg.
(© Schmitt-GlobalView)

1) Koninklijke Bibliotheek (KBR)	6) Muziekinstrumentenmuseum (MIM)
2) Algemeen Rijksarchief	7) Museum BELvue
3) Dynastiepaleis	8) Paleis voor Schone Kunsten (Bozar)
4) Congrespaleis [SQUARE]	
5) Koninklijke Musea voor Schone Kunsten	

De Hofberg

Tijdens de middeleeuwen doorkruiste een belangrijke handelsweg Brussel van oost naar west. De weg liep ook over de locatie van de Kunstberg. De straat Hofberg en de Magdalenasteenweg volgen nog steeds het tracé van deze oude *Steenweg*, respectievelijk boven- en onderaan de Koudenberg. Vanop het Baliënplein (het huidige Koningsplein), dat zich voor het toenmalig hertogelijk paleis op de heuveltop uitstrekte, liep de weg over de waterscheiding tussen de Koperbeek en de Ruisbroek naar beneden.

EEN ADELLIJKE WIJK

Al in de 13de eeuw trok het hertogelijk paleis niet alleen de adel aan, die zich in de wijk op de heuvelflank vestigde, maar ook andere maatschappelijke groepen: ambachtslieden en vaklieden die voor de elite werkten, Lombardische en Joodse geldschieters. Deze laatsten werden in de loop van de 14de eeuw weliswaar uit Brussel en het hertogdom Brabant verdreven, maar hun toenmalige aanwezigheid valt nog steeds af te leiden uit de lokale plaatsnamen.

Tussen het Baliënplein en Kantersteen trokken patriciërsfamilies hun vaak erg weelderige woningen op. Vanaf de 15de eeuw werden in deze aristocratische wijk tal van vertegenwoordigers van de Brabantse en Bourgondische adel ontvangen. De sterke concentratie van *hôtels* van leden van de hertogelijke hofhouding zou overigens aan de basis liggen van de naam 'Hofberg'. Onder meer langs de Jodentrappen bevonden zich dergelijke residenties. In de huidige Ravensteinstraat is het *hôtel* Cleve-Ravenstein de enige patriciërs woning die is overgebleven uit de Bourgondische tijd. Het opmerkelijkste bouw-

werk van de wijk was echter het Hof van Nassau, dat vanaf het begin van de 15de eeuw ter hoogte van de huidige Koninklijke Bibliotheek was gevestigd. Het was een indrukwekkende laatgotische woning met een aan Sint-Joris gewijde privékapel (ook wel 'Nassaukapel' genoemd). Omsloten door de vier vleugels van het paleis lag een binnenplaats, en grote tuinen reikten tot aan het huidige Museumplein. Na de verwoestende brand in het Koudenbergpaleis in 1731 bracht aartshertogin Maria-Elisabeth haar hofhouding onder in het Nassaupaleis. Vervolgens werd het complex bewoond door Karel van Lotharingen, landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden van 1741 tot 1780, die het verving door een neoclassicistisch paleis, waarin de Nassaukapel behouden bleef.

Vanaf de 16de eeuw verplaatste de aristocratie zich geleidelijk in de richting van de Zavel en de Wolstraat.

5

De Terarkenstraat, het *hôtel* Cleve-Ravenstein en de Jodentrappen. Zicht vanop de Ravensteinstraat voor de bouw van het Paleis voor Schone Kunsten.

"Ik heb het huis van de Nassau's bezocht, dat zo prachtig is gebouwd en zo mooi is gedecoreerd. [...] Dit huis ligt hoog, van daaruit heb je het mooiste uitzicht. Ik geloof dat in geen van de Duitse landen iets dergelijks te vinden is."

(Albrecht Dürer, *Reis naar de Nederlanden, 1520-1521*, vertaling Anne Pries, Hoogland & Van Klaveren, s.l., 2008).

Het hôtel van Nassau te Brussel, Willem Van Schoor en Gillis van Tilborgh, 1658. Op de voorgrond is de enorme tuin zichtbaar, rechts de voormalige Hofberg. (coll. KMSK, Inv. 224. Foto © Grafisch Buro Lefevre, Heule)

Toch bleven de Hofberg en aanpalende straten tot in de tweede helft van de 18de eeuw bewoond door mensen die op de ene of andere manier met het hof verbonden waren (bedienden, koetsiers, huispersoneel, officieren, artsen, kunstenaars ...).

die evolutie gingen al in 1845 bij het Brusselse stadsbestuur stemmen op voor grondige 'verfraaiingsprojecten'. De debatten over het omvormen van de wijk zouden bijna een eeuw duren! Tientallen ontwerpen werden uitgewerkt, besproken, verbeterd, uitgesteld en tot slot afgewezen. Men wilde niet enkel de Hofberg reorganiseren, maar tegelijk de Sint-Rochuswijk saneren, de rommelige steegjes op de helling slopen en zorgen voor vlottere verbindingen tussen de boven- en benedenstad.

TELOORGANG

In de 19de eeuw was de Hofberg een van de voornaamste verbindingswegen tussen de boven- en benedenstad. De straat stond bekend om haar luxe winkels en speelde een belangrijke rol in de commerciële dynamiek van dit stadsdeel. Het niveauverschil van 40 meter tussen het Koningsplein en de Magdalenasteenweg bleef echter een groot nadeel.

In deze periode begon de verloederding van de aangrenzende Sint-Rochuswijk, gelegen tussen de Stuiversstraat, de Kantersteen en de Hofberg. Dit doolhof van stegen, doodlopende straatjes en trappen kreeg een kwalijke reputatie door zijn beruchte cafés, waar prostitutie welig tierde. In het licht van

(A) *De Hofberg in de richting van de benedenstad*
en (B) *De Sint-Rochusgang*, aquarellen,
Jacques Carabain, 1894-1895.

(© MSB, L.1895.8 en L.1894.11)

A

DE EERSTE ONTWERPEN

In de tweede helft van de 19de eeuw werden tal van ingrepen in de wijk voorgesteld, de ene al megalomaner dan de andere. Zo bedachten de architecten Arveuf en De La Roche in 1854 een reusachtig 'Palais du Commerce'. Hendrik Beyaert legde in 1861-1864 een ontwerp voor waarbij de Hofberg plaats ruimde voor een stratenpatroon in ganzenpootvorm. Beyaerts voorstel kon het stadsbestuur bekoren, maar de Belgische staat, die de financiën controleerde, verzette zich vanwege de geplande afbraak van het Hof van Nassau en zijn kapel. Deze kwestie zou het project overigens tot de laatste jaren van de voltooiing van de Kunstberg, honderd jaar later, parten spelen. Een ander nadeel van Beyaerts plan was dat het kaarsrechte straten voorzag, die bijgevolg nog steeds steil zouden zijn.

Ontwerp voor een 'Palais du Commerce' door architecten Arveuf en De La Roche, 1854.

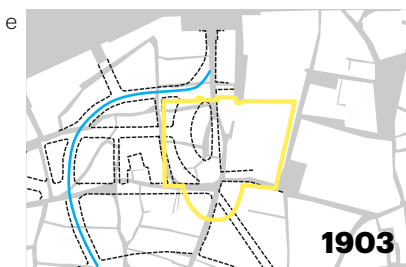
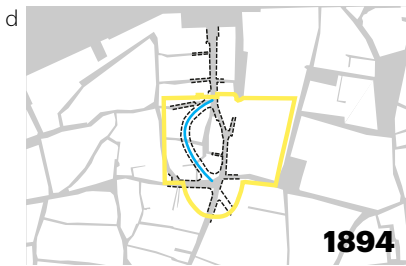
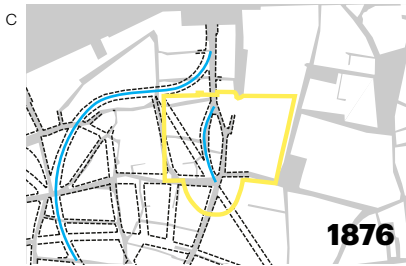
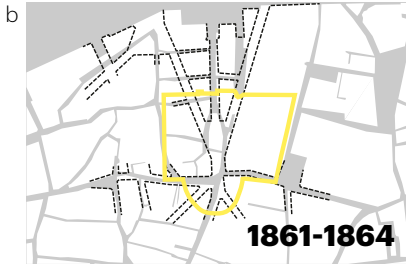
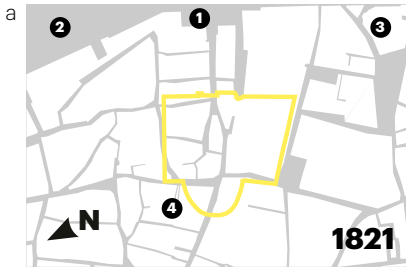
(© ASB, PP 2414)

De ontwerpen die Henri Maquet vanaf 1876 voorlegde, hielden meer rekening met deze uitdaging. Hij stelde gebogen straten voor, die door hun traject het grote hoogteverschil geleidelijk aan overbruggden. Een eerste straat beschreef een brede boog vanop het Koningsplein tot de Grasmart, een tweede was steiler en liep de helling op tot aan Kantersteen. Het voorstel werd eerst enthousiast onthaald. Omdat er echter nog onzekerheid bestond over de locatie van een toekomstig Centraal Station, en ook omwille van de beroerde toestand van de stadskas, stelde het stadsbestuur een beslissing uit.

Het overlijden van burgemeester Jules Anspach in 1879 betekende ook het einde van de grote werken in het stadscentrum van Brussel (overwelving van de Zenne, aanleg van de centrale lanen...). Nadat de economische crisis in de jaren 1870 hard had toegeslagen, hield het stadsbestuur zich in de eerste plaats bezig met het herstel van de stedelijke financiën. Het titanenproject voor de Hofberg werd daarom overgenomen door de Belgische staat en de ambitieuze vorst Leopold II. In 1882 gaf de koning aan Alphonse Balat, de architect die reeds het Museum voor Schone Kunsten ontwierp (1875-1880), de opdracht een project uit te werken dat een museum, archief, bibliotheek en nijverheidspaleis omvatte. Het gebouwencomplex dat Balat voorstelde zou op een grote

B

sokkel de hele helling van de Koudenberg beslaan en de benedenstad domineren.

Het project van de koning stootte echter op het verzet van Brussels burgemeester Karel Buls. Sinds het begin van zijn mandaat in 1881 was die voorstander van een stedelijke morfologie en esthetiek die nauwer aansloten bij de middeleeuwse wortels van de hoofdstad. Bovendien zouden talrijke winkels verdwijnen door de heraanleg van de wijk. Het verlies aan belastinginkomsten zou nefaste gevolgen hebben voor de reeds noodlijdende stadsbegroting. In 1894 stelde Buls een bescheidener inrichtingsplan voor dat het behoud van het netwerk van middeleeuwse straten en van de winkels verzoende met de aanleg van een kleine 'Rue Courbe'. Leopold II was intussen evenwel gestart met de aankoop van tal van percelen in de Sint-Rochuswijk en zorgde ervoor dat een staatstoelage voor de herinrichting van de wijk enkel verleend zou worden als het plan van Maquet verwezenlijkt werd. De gemeenteraad viel de burgemeester af door tegen diens plan te stemmen en de toelage te aanvaarden. Vier jaar later, in 1899, speelde deze beslissing een rol bij het ontslag van Buls. Na het overlijden van Alphonse Balat in 1895 vertrouwde Leopold II de leiding van het project toe aan Henri Maquet. Hij paste de architecturale plannen van zijn voorganger aan en verwerkte er zijn eigen stratenontwerp in. De sloop van de Sint-Rochuswijk begon in 1897 met de huizenblokken van de Sint-Rochusgang, de Wit-Kruisstraat, de Drie-Hoofdenstraat en de Hofberg, waarvan de noordelijke kant werd

Tijdens de 19de eeuw werden verschillende aanpassingen aan het wegennet voorgesteld. (© urban.brussels et UrbIS/CIRB)

- a. Het wegennet in 1821 volgens het Bastendorfplan (grijs)
- b. Henri Beyaert, 1861-1864: stratenpatroon in ganzenpootvorm
- c. Henri Maquet, 1876: gebogen straten
- d. Karel Buls 1894: behoud van het middeleeuwse stratenpatroon met een kleine gebogen straat
- e. Conventie van 1903: ingrijpende herinrichting met een grote gebogen straat (de huidige Ravensteinstraat)

Herkenningpunten op de kaart: (1) Koningsplein, (2) Park van Brussel, (3) Centraal Station, (4) Zavelkerk.

De huidige Kunstberg

Gevelopstand voor de Kunstberg, ontwerp van Henri Maquet, kant van de Hofberg, 1902. © KBR

gesloopt. In 1902 presenteerde Maquet zijn ontwerp voor een monumentaal neoclassicistisch gebouw met de naam 'Kunstberg' – de naam die de hele wijk uiteindelijk zou krijgen. Het plan voorzag niet alleen in de bouw van een paleis waar de belangrijkste nationale culturele instellingen moesten komen (Museum voor Moderne Kunst, Koninklijke Bibliotheek, Algemeen Rijksarchief en diverse wetenschappelijke instellingen), maar ook in de transformatie van de Hofberg door de aanleg van terrastuinen met trappen en hellende vlakken om het aanzienlijke niveauverschil te overbruggen zonder het uitzicht over de stad te verliezen.

In 1903 sloten de Stad Brussel en de Belgische staat een overeenkomst voor de bouw van het Centraal Station, de volledige reorganisatie van een aantal wijken (Putterij, Isabella, Terarken en Sint-Rochus) en de aanleg van een grote boogvormige straat zoals aanvankelijk voorgesteld door Henri Maquet (de huidige Ravensteinstraat). Hoewel het ontwerp

voor een Kunstberg, eveneens van Maquet, geen deel uitmaakte van de overeenkomst, leek niets de betreffende werken in de weg te staan. In 1908 verwierp het parlement uiteindelijk het ontwerp voor de Kunstberg. De wijk was toen echter al grotendeels gesloopt.

9

De Sint-Rochuswijk na de gedeeltelijke sloop, foto uit 1905. Op deze kaalslag werd de Vacherottuin aangelegd, en vervolgens de huidige Kunstberg. © KIK-IRPA, Brussel, a103011

HET VACHEROTPLEIN

Doordat het plan-Maquet definitief was afgevoerd en de Wereldtentoonstelling van 1910 zich aankondigde, liet Leopold II op eigen kosten op de braakliggende gronden van de Sint-Rochuswijk een voorlopige tuin aanleggen. Zo werd de omliggende bouwval zo veel mogelijk aan het oog onttrokken en verkreeg men tegelijk een 'groen balkon' met uitzicht over de stad. Het ontwerp was van Jules Vacherot, landschapsarchitect van de stad Parijs en verantwoordelijk voor de tuinen bij de Wereldtentoonstelling van 1900 in die stad. Daarnaast had hij ook talrijke parken en tuinen aangelegd, zoals die van het Trocadéro of van het kasteel Les Milandes (Périgord).

Vacherot ontwierp een elegant golvende, ruime tuin bestaande uit met bomen beplante perken en terrassen die onderling door trappen verbonden waren. Het geheel werd verfraaid met watervallen en beelden van Godefroid Devreese en Josué Dupon. Het bovenste terras was uitgerust met een oriëntatietafel waarop wandelaars de blikvangers van de benedenstad konden terugvinden. De Brusselaars waren zeer opgezet met dit plein, dat ze beschreven als 'een oord van vrede', 'een korf van groen', 'een heuveltaart' of 'een balkon aan het raam van het Koningsplein'. Hoewel de tuin slechts voor een tijdelijk bestaan bedoeld was, zou hij tot halverwege de jaren 1950 standhouden.

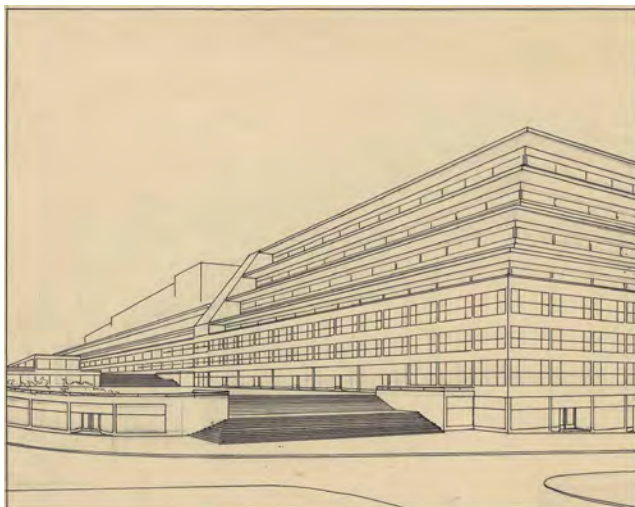

Luchtfoto van de Vacherottuin (midden), ca. 1938.
(© L'Émulation, 1938, nr. 4, p. 53)

De Albertina

Doordat de regering in de jaren 1910-1930 geen beslissing kon nemen over nieuwe projecten voor de site, werd het Vacherotplein een vertrouwde en steeds meer geliefde plek in het Brussels stadslandschap. Een nieuwe stap naar de definitieve inrichting van de Kunstberg kwam er door een tragische gebeurtenis in het koningshuis. Hoewel Leopold II het voortouw had genomen in de herinrichting van de wijk, was het zijn opvolger, koning Albert I, die er – weliswaar ongewild – een beslissende stempel op zou drukken. Zijn plotse overlijden in februari 1934 door een klimongeval in Marche-les-Dames wekte hevige reacties op bij de bevolking. Er volgden tal van initiatieven en inzamelingen voor het oprichten van monumenten ter nagedachtenis van de overleden vorst.

Al snel kwam er een voorstel om een nieuwe koninklijke bibliotheek te bouwen. In april 1934, slechts enkele maanden na Alberts dood, pleitte de socialistische voorman Jules Destrée in de krant *Le Soir* voor het oprichten van de 'Albertina'. Die naam volgde het voorbeeld van andere Europese bibliotheken die naar beroemde personen zijn genoemd: Laurenziana (Firenze), Ambrosiana (Milaan), Bodleian (Oxford), Mazarine (Parijs)... Een maand later, op 24 mei, kreeg het initiatief ook de officiële steun van koning Leopold III via een brief aan de eerste minister. Op 7 maart 1935 volgde een wet tot oprichting van het Albert I Bibliotheekfonds, een autonome openbare instelling die het project zou kunnen beheren zonder politieke inmenging.

Stedenbouwkundig ontwerp voor de Kunstberg, Victor Bourgeois, 1931. (© CIVA)

EEN GESCHIKTE LOCATIE

Een van de eerste opdrachten voor de raad van bestuur van dit Albert I Bibliotheekfonds was om een locatie te kiezen voor de bibliotheek. De inzet was niet gering, omdat het gebouw verschillende symbolische dimensies moest combineren. Het moest een nationaal gedenkteken worden ter ere van de betreurde vorst, een centrale plek innemen in de Belgische hoofdstad en een monumentaal karakter krijgen.

Het Albertina-project leek een uitgelezen kans, ook op financieel vlak, om een van de vele stedenbouwkundige problemen in Brussel op te lossen: stadskankers, achtergestelde gebieden, ontoereikende verbindingen. Er kwamen heel wat plaatsen in aanmerking. Verschillende architecten met naam en faam publiceerden in de vakpers artikels waarin ze een lans braken voor deze of gene locatie. Een commissie van architecten en steden-

bouwkundigen, aangesteld door de raad van bestuur van het fonds, selecteerde er 14, maar tot een consensus kwam men aanvankelijk niet.

Na nieuwe debatten leek men in september 1935 unaniem te vinden voor een locatie aan Kantersteen, meer bepaald op de plaats waar enkele jaren eerder nog het intussen gesloopte Granvellepaleis had gestaan. De Stad Brussel was eigenaar van het terrein en wilde een nieuwe commerciële dynamiek geven aan deze wijk, die zwaargehaved was door de Noord-Zuid spoorverbinding. Zij was voorstander van het project, maar zag zich om budgettaire redenen al gauw verplicht de grond te verkopen aan een privé-investeerder. Later zou op deze plek de Ravensteingalerij verrijzen. In maart 1936 viel de keuze van het comité op de Koudenberg, alhoewel die plek eerder al was afgewezen vanwege de hoge herinrichtingskosten. De Kruidtuin belandde op de tweede plaats. Door deze beslissing zou de nieuwe bibliotheek deel gaan uitmaken van de 'Kunstberg', die Leopold II zo na aan het hart had gelegen.

WEDSTRIJDEN

In 1937 schreef een bijzondere regeringscommissie, waarin het Albert I Bibliotheekfonds een afgevaardigde had, een wedstrijd uit voor het herinrichten van de hele zone. De kandidaten moesten naast de bibliotheek ook een nieuw onderkomen voorstellen voor het Rijksarchief, het Penningkabinet, het Prentenkabinet, de Chalcografie en een uitbreiding van de koninklijke musea. Ze moesten daarbij met een aantal beperkingen rekening houden, zoals het behoud van de Sint-Joriskapel en de gevels van het voormalig paleis van Karel van Lotharingen. Negenenveertig ontwerpen werden ingediend. Onder het voorzitterschap van Albert Lilienberg en Henry van de Velde kende de jury de eerste prijs toe aan het ontwerp 'Sereniteit, Orde, Expressie' van Jules Ghobert en aan 'Akropolis' van Eduard Van Steenberghe. Beide projecten werden gekozen uit de voorstellen die de aanleg van een grote centrale openbare ruimte als uitgangspunt hadden. Toch bleek uit het eindverslag dat geen enkel ontwerp

De winnende ontwerpen van de eerste wedstrijd voor de herinrichting van de Kunstberg in 1937.

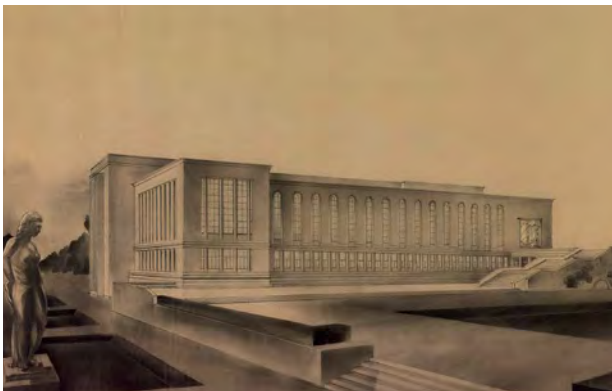
(A) 'Akropolis' van Eduard Van Steenberghe. (© KIK-IRPA Brussel, b065921)

(B) 'Sereniteit, Orde en Expressie' van Jules Ghobert. (© L'Émulation, 1938, nr. 4, pp. 55-56)

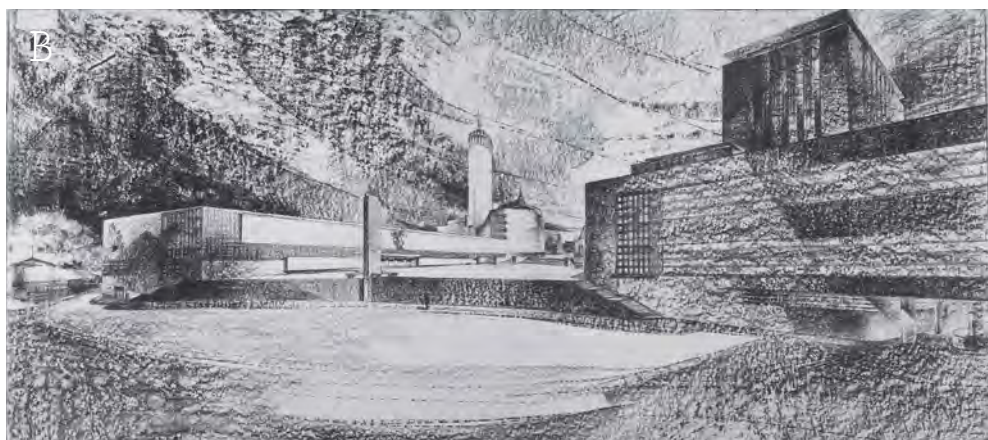
helemaal aan de doelstellingen van de wedstrijd voldeed. De jury weet dit niet aan de kandidaten, maar aan het zware programma en de strenge voorwaarden die hen waren opgelegd (exacte afmetingen van de gebouwen, behoud van de kapel en de gevels van het voormalig paleis). Vervolgens liet de commissie door de dienst Openbare Werken een richtschema opstellen dat als kader moest dienen voor een nieuwe wedstrijd. Het schema omvatte een grote rechthoekige esplanade met een open verbinding naar het stadscentrum toe en een zijstraat die onder een overdekte doorgang liep.

Het jaar daarop zag het comité zich door de benarde overheidsfinanciën verplicht om een andere locatie aan te duiden. In september 1938 werd een nieuwe wedstrijd uitgeschreven voor de bouw van de bibliotheek op het terrein van de Kruidtuin. Ditmaal werd Maurice Houyoux tot laureaat uitgeroepen voor zijn ontwerp 'Maat voor Maat'. Maar de locatiekeuze en de geplande afbraak van de serres van de Kruidtuin leidden tot felle protesten. Hierdoor kwam de regering in oktober 1939 op haar keuze terug en werd opnieuw in de richting van de Koudenberg gekeken.

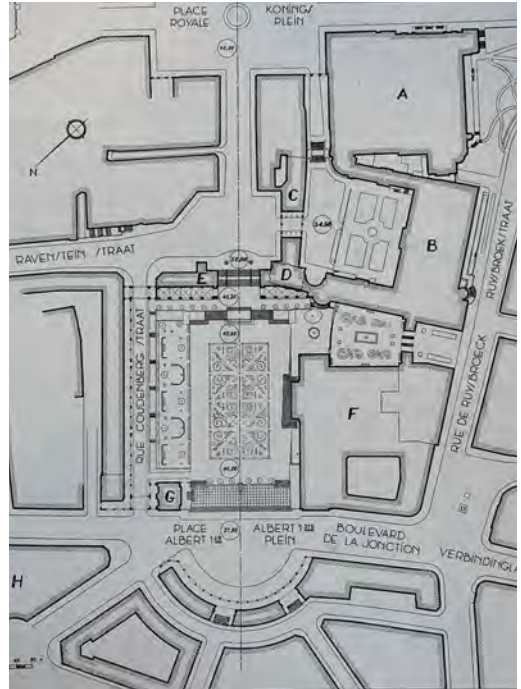
Ontwerp 'Maat voor maat' van Maurice Houyoux voor een bibliotheek op het terrein van de Kruidtuin, 1938. (© CIVA)

De verwezenlijking van het definitieve project werd toevertrouwd aan de winnaars van beide wedstrijden: Jules Ghoert voor de algemene inrichting van de site en Maurice Houyoux voor het bibliotheek- en archiefgebouw; Eduard Van Steenberghe had zich teruggetrokken. De definitieve plannen werden op 5 juni 1946 goedgekeurd door het Albert I Bibliotheekfonds. Ze vormden een synthese van de ontwerpen van beide laureaten en van het richtschema opgesteld door de dienst Openbare Werken.

STEDENBOUWKUNDIG GEHEEL

Het richtplan dat de architecten voor de Kunstberg opstelden moest een functioneel programma verzoenen met een formele en grandioze uitstraling. Bestaande elementen (zoals het uitzicht op het Koningsplein en de toren van het stadhuis) zouden gecombineerd worden met nieuwe toevoegingen (de Koninklijke Bibliotheek, het ruitersstandbeeld van koning Albert I en het Congrespaleis). Deze zorgvuldige 'mise en scène' moest zich vertalen in monumentale bouwwerken in witte kalksteen rond een majestueuze openbare ruimte. Terrassen, tuinen en trappen – met daarlangs een nieuwe straat met winkels – moesten de circulatie tussen de verschillende gebouwen en functies in het bestaande reliëf mogelijk maken. De Kunstberg zou hierbij een nieuwe interpretatie leveren van de neoclassicistische stedenbouwkundige codes.

Definitief ontwerp voor de Kunstberg, 1946.

MONUMENTALE EN CLASSICISTISCHE ARCHITECTUUR

Door de enorme vertraging in de uitvoering van het project waren de richtlijnen en stijlkeuzes uit de jaren 1930 reeds gedateerd bij de voltooiing. Hoewel de gebouwen pas in de jaren 1950-1960 gebouwd werden, putte hun ontwerp immers nog uit de codes van de neoclassicistische architectuur die aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog overheersten: de rechthoekige volumes moesten imponeren door hun monumentale en compacte karakter met symmetrische, streng verticaal geritmeerde gevels. Door deze terugkeer naar de taal van het classicisme of naar 'de monumentale orde' – in de woorden van de Italiaanse architect Franco Borsi – weerspiegelde de architectuur het nationalistische denken in Europa, dat toen zowel in autoritaire regimes als in democratische landen de boventoon voerde. Het begin van deze tendens

A. Museum voor Oude Kunst	D. Evangelische Tempel
B. Musea en Rijksarchief	E. Huis der Geleerde Genootschappen
C. Penningen, Prenten en Chalcografie	F. Albert I Bibliotheek
	G. Oorlogsmuseum

(© Albert I Bibliotheekfonds, Verslag aan de regering, 1946)

tekende zich al af bij de wedstrijd voor de bouw van het nieuwe hoofdkwartier van de Volkenbond in Genève (1926), waaraan ook Houyoux had deelgenomen. De bouwstijl kende een hoogtepunt op de Wereldtentoonstelling van Parijs in 1937.

In België kwam de classicerende monumentale architectuur vooral tot uiting in publieke bouwwerken en kantoorgebouwen tijdens de jaren 1930 en in de jaren 1950. In Brussel waren dat vooral de gebouwen die werden opgetrokken langs de nieuwe verkeersassen boven de Noord-Zuidverbinding, in het bijzonder ter hoogte van de Ravensteinstraat, met de Ravensteingalerij (1954-1958),

Wedstrijdontwerp van Maurice Houyoux voor een nieuw hoofdkwartier van de Volkenbond in Genève, 1926.
(© CIVA)

ontworpen door Alexis Dumont in samenwerking met zijn neef Philippe Dumont, de aanpalende hoofdkantoren van *Belgian Shell* (1931-1934) en de *Assurances Générales de Trieste* (1936), van de architecten Marcel Van Goethem en Alexis Dumont.

De klassicerende monumentale architectuur langs de Noord-Zuidverbinding.

- A. Paleis van de Dynastie (Kunstberg)
- B. Ravensteingalerij
- C. Belgian Shell
- D. *Assurances Générales de Trieste*
- E. Nationale Bank

(© Schmitt-GlobalView)

SOBERHEID EN DECORATIEF BEELDHOUWERK

De architectuur wordt gekenmerkt door soberheid. Het eerder beperkte decoratieve beeldhouwwerk verzacht enigszins de strenge aanblik van de gebouwen. Het werd uitgevoerd door beeldhouwers die vandaag tot de meest representatieve van de zogenaamde Belgische school gerekend worden. Zo werkten George Gard, Marcel Rau en Charles Leplae ook aan de gevel van de Nationale Bank aan de De Berlaimontlaan (1940-1957), eveneens een opmerkelijk voorbeeld van het monumentale classicisme in Brussel, ontworpen door architect Marcel Van Goethem

Als aanvulling op de architectuur van de Kunstberg vertrouwde het ministerie van Openbare Werken de creatie van bas-reliëfs toe aan tal van beeldhouwers. De keuze van het iconografisch programma werd ingegeven door de bestemming van de gebouwen: wetenschap, kunst, geschiedenis van de wijk. Het formele vocabularium is doordrongen van een vooroorlogse esthetiek en blijft zeer dicht bij de art deco, weliswaar in overeenstemming met het classicistische en officiële aspect van de architectuur. In de werken herkent men de hand van de

verschillende kunstenaars, maar het geheel geeft blijk van een grote bekommernis om eenheid en past in een coherent artistiek programma. Beeldhouwwerken en fonteinen stonden eveneens op René Pechères ontwerplannen voor de tuinen op de esplanade.

Deze werken vormen nu een unieke getuigenis van de Belgische beeldhouwkunst van het midden van de 20ste eeuw. Naast het ruitersstandbeeld van koning Albert I door Alfred Courtens vindt men er ook werken van de expressionistische beeldhouwers Oscar Declerck en Oscar Jespers, van de Bergenaar Gustave Jacobs, van de bijzonder getalenteerde portrettisten Dolf Ledel en Nat Neujean, van Charles Leplae – wiens uitgepuurd classicistisch oeuvre zich toespitste op denkende en introspectieve wezens – of nog van Marcel Rau, ontwerper van de monumentale metalen poort van het Dynastiepaleis.

Op de werf van de Kunstberg beschikten de beeldhouwers over tijdelijke ateliers op stellingen om in situ de bas-reliëfs op de gevel aan te brengen. Op deze foto zijn de stenen voor de bas-reliëfs van het Congrespaleis (rechts) nog niet bewerkt. © CIVA

Herdenkingsplakaten en beeldhouwwerk
De Spuwers van Roger Jacob.
 (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

De Koninklijke Bibliotheek

De bibliotheekcollectie vindt haar oorsprong bij de hertogen van Bourgondië in de 15de eeuw. In 1559 bracht Filips II de verzameling naar de Koudenberg. Na de brand in het paleis in 1731 werd deze 'Librije van Bourgondië' overgebracht naar het *Domus Isabellae* (1754), ter hoogte van de huidige Baron Hortastraat, om nadien te verhuizen naar het toenmalige paleis van Karel van Lotharingen (1795) op het Museumplein.

Op 19 juni 1837 richtte de regering de Koninklijke Bibliotheek van België op, waarbij de vroegere Librije van Bourgondië werd aangevuld met de collectie van de Gentse bibliofiel Charles Van Hulthem die de Belgische staat had aangekocht (70.000 banden). Op 21 mei 1839 werd de bibliotheek voor het publiek opengesteld in de linkervleugel van het toenmalige nijverheidspaleis, in het verlengde van het paleis van Karel van Lotharingen. In de tweede helft van de 20ste eeuw verhuisde ze naar de nabijgelegen Kunstberg.

De Koninklijke Bibliotheek in het Nijverheidspaleis. Op de voorgrond, het standbeeld van Karel van Lotharingen door Louis Jehotte (1848). (© KCMU)

EEN NIEUWE BIBLIOTHEEK

De eerste steen voor de nieuwe bibliotheek werd op 16 februari 1954 door koning Boudewijn gelegd. De bouw begon met het grote boekenmagazijn, dat snel klaar moest zijn omdat de oude opslagplaats op het Museumplein vol zat en met stabiliteitsproblemen kampte. Het overbrengen van de boeken naar hun nieuwe locatie, via een overdekte doorgang, begon in 1957. De boeken konden worden geraadpleegd in een voorlopige leeszaal, die in april 1960 werd geopend op de hoogste verdieping van de nieuwe boekentoren.

In 1957 werden de plannen van de bibliotheek nog aanzienlijk gewijzigd om ze af te stemmen op nieuwe functionele vereisten en op het tracé van de aan te leggen Keizerslaan (1958-1959). Bij het overlijden van Maurice Houyoux in 1960 nam zijn medewerker Roland Delers de leiding over het project over. Hij moest de compositie van de hoofdgevel volledig herzien om er de voormalige Sint-Joriskapel in te integreren. In 1946 was weliswaar beslist die af te breken, maar dat plan werd na een langdurige polemieek afgevoerd. Tussen 1961 en 1973 werd in de Ruisbroekstraat het

De aanleg van de Kunstberg. Links is de tijdelijke gevel van de bibliotheek zichtbaar die de werf tijdens Expo '58 moest verbergen.

(© La Technique des travaux, mei-juni 1959)

gebouw van het Algemeen Rijksarchief opgetrokken.

De Koninklijke Bibliotheek Albert I werd ingehuldigd op 17 februari 1969. Die gelegenheid lokte ongeveer 3000 bezoekers. 's Avonds werd een banket gehouden met 250 genodigden, onder wie buitenlandse bibliothecarissen als eregasten. De verschillende afdelingen stelden de meesterstukken tentoon die ze sinds 1954 hadden verworven. Publicaties over de geschiedenis van de instelling en haar collecties rolden van de drukpers en de Antwerpse kunstenaar Albert Poels ontwierp een gedenkpenning.

Het grote boekenmagazijn. Zicht vanop de Ruisbroekstraat.
(© La Technique des travaux, juli-augustus 1959)

Gedenkpenning, Albert Poels, 1969. (© KBR)

DE KBR

In 2019 werd de Koninklijke Bibliotheek officieel omgedoopt tot KBR, een afkorting die tot dan toe al officieus werd gehanteerd door de gebruikers van de Koninklijke Bibliotheek (KB) / Bibliothèque royale (BR).

Een van de hoofdopdrachten van de KBR is het behoud en de verwerving van exemplaren van alle geschriften die in België geproduceerd worden, in het kader van de wet op het Wettelijk Depot (1965). Naast de algemene catalogus – zo'n vijf miljoen boekdelen gerangschikt op 150 kilometer rekken! – zijn er ook enkele speciale collecties: kaarten en plattegronden, chalcografie (graveerkunst), prenten en tekeningen, kranten, manuscripten, munten en penningen, muziek, digitale collecties, enz.

MONUMENTALE GEVELS IN HET TIJDPERK VAN DE MODERNITEIT

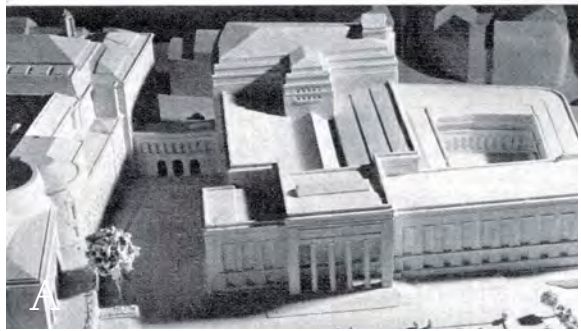
Het bibliotheekgebouw beslaat de zuidelijke zijde van de esplanade van de Kunstberg en grenst aan de Keizerslaan en de Ruisbroekstraat. Het bestaat uit een aantal rechthoekige volumes waarin verschillende afdelingen en activiteiten gehuisvest zijn (publieke hallen, kantoren, opslagruimte, algemene leeszaal, tijdschriftenzaal, cataloguszaal en bibliografieënzaal, tentoonstellingsruimten en het boekenmagazijn).

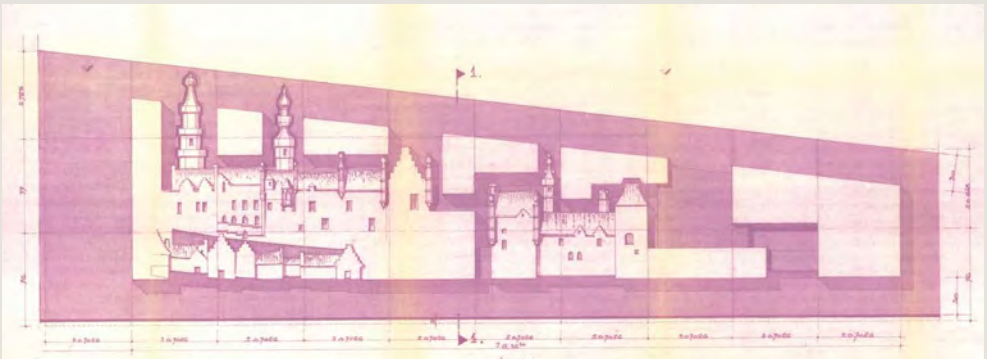
Aan de kant van de esplanade is het vooruitspringende centrale gedeelte opengewerkt tot een galerij met 16 enorme pilaren. Dit is het gevolg van een aanpassing van het oorspronkelijke plan nadat beslist werd om de Sint-Joriskapel te behouden. Een monumentale buitentrap leidt van de voet van de Kunstberg, aan de zijde van het Albertinaplein, naar de portiek die de esplanade domineert. Aan weerszijden van dit centrale gedeelte bevinden zich lagere gebouwvleugels

met hoge ramen. Deze bouwvolumes lopen door tot aan de Ruisbroekstraat en de Keizerslaan. De westelijke vleugel heeft een open patio met rondbogen. De binnenplaats van de oostelijke vleugel heeft dan weer grote glazen gevels. Het boekenmagazijn bevindt zich in het zuiden van de site, langs de Ruisbroekstraat. De gevelopstand, die zich oorspronkelijk als een enorm scherm naar de straatkant toe keerde, is vandaag niet langer zichtbaar. Bij de ingang van de bibliotheek staan twee stèles: de ene ter nagedachtenis van een voormalig conservator van de Koninklijke Bibliotheek, Max Raymond Sulzberger (overleden in Auschwitz in 1944), de andere ter ere van soldaat Jean-Louis Van Sina van het 9de linieregiment (gestorven in 1914 tijdens de slag om Luik).

A. Maquette van de Koninklijke Bibliotheek.
(© Albert I Bibliotheekfonds, *Verslag aan de regering*, 1946)

B. Luchtfoto van de huidige KBR.
(W. Robberechts © urban.brussels)

Ontwerp voor een bas-relief met een afbeelding van het hôtel van Nassau. Het werd gebeeldhouwd op de sokkel van de Sint-Joriskapel die geïntegreerd werd in het nieuwe bibliotheekgebouw. (© KCML)

OUD IN NIEUW

Het complex van de Kunstberg herbergt nog twee elementen uit het voormalige Hof van Nassau uit de 16de eeuw, dat in de 18de eeuw tot het paleis van Karel van Lotharingen verbouwd werd.

De Sint-Joriskapel was het privégebodshuis van de adellijke familie van Nassau, die in dienst was van de hertogen van Bourgondië. Ze werd in het begin van de 16de eeuw helemaal herbouwd en er werd tot in 1524 aan gewerkt. In de 17de eeuw, bij de transformatiewerken ten tijde van Karel van Lotharingen, bleef de kapel behouden. In het begin van de 19de eeuw werd de ruimte verhuurd aan een brouwer en later deed ze achtereenvolgens dienst als opslagplaats voor beeldhouwwerk, als laboratorium voor het Museum voor Natuurwetenschappen vanaf 1862, als zetel van het Internationaal Bibliografisch Instituut vanaf 1895 en als leeszaal van het Algemeen Rijksarchief van 1923 tot 1958. Het behoud van de kapel was al een voorwaar-

de bij de ontwerpwedstrijd voor de Kunstberg in 1937. In 1961-1962 werd beslist de kapel *in situ* te integreren in de nieuwe gebouwen van de Koninklijke Bibliotheek. Ze werd vervolgens gerestaureerd en in 1969 ingehuldigd als tentoonstellingsruimte. Het is een sobere laatgotische kapel, opgetrokken in Lediaanse zandsteen, op een rechthoekig, naar het westen gericht grondplan. Het schip is ingedeeld door zuilen, terwijl een elegant oksaal wordt gedragen door twee brede korbogen aan weerszijden van een centrale zuil. De kapel is beschermd sinds 2001.

In de rechtereuleug van het Congrespaleis gaat nog een ander oud element schuil dat op de Kunstberg bewaard is gebleven: een deel van de koninklijke kapel, de voormalige privékapel van het paleis van Karel van Lotharingen. De eerste steen ervan werd in mei 1760 gelegd, waarna de bouw twee jaar in beslag nam, onder toezicht van architect Jean Faulte. De Lodewijk XV-stijl van de kapel lijkt het latere neoclassicisme aan te kondigen. Een gaanderij verbindt het paleis met het gebedshuis. De kapel werd tussen 1815 en 1830 door de koning der Nederlanden aan de protestantse eredienst toevertrouwd en na de Belgische onafhankelijkheid geregistreerd onder de benaming Protestantse Kerk van Brussel. Koning Leopold I (1831-1865), zelf lutheraan, woonde er diensten bij. In 1890 werd de kapel heropgebouwd door architect Henri Van Dievoet. Met respect voor de 18de-eeuwse architectuur en vormentaal werd ze in 1970 en 1987 gerestaureerd. In 2011 werd ze beschermd.

De Sint-Joriskapel. In de achtergrond: de werf van het hoofdgebouw van de KBR. Datum onbekend. (© KCML)

ZUIDOOSTELIJKE PATIO EN TUIN

Bij de Koninklijke Bibliotheek horen twee binnentuinen die omsloten zijn door de verschillende vleugels van het gebouw; de ene is gelegen in het noordwesten, de andere (de hoofdtuin) in het zuidoosten. Op de plek van de huidige zuidoostelijke patio had Jules Ghobert in zijn oorspronkelijk overzichtsplan uit 1937 een passage voor voetgangers voorzien die de esplanade van de Kunstberg met de Ruisbroekstraat moest verbinden. Door de beslissing om de Sint-Joriskapel te behouden, werd in 1963 op voorstel van Delers besloten de hoofdgevel van de bibliotheek door te trekken tot aan het paleis van Karel van Lotharingen en zo de symmetrie ervan te behouden. Het publiek toegankelijke pad uit de oorspronkelijke plannen moest dus wijken voor een afgesloten tuin.

De aanleg van die binnentuin viel samen met de laatste bouwfasen van de bibliotheekvleugels. Sinds de jaren 1970 is er wellicht niets ingrijpends aan veranderd. De modernistische stijl sluit aan bij

de bouwstijl van de omliggende gevels. De ruimte ligt iets lager dan de huidige inkomhal en is te bereiken via een trap van gebouchardeerd arduin, naar het voorbeeld van de bekleding die voor sommige tuingedeelten elders op de Kunstberg is gebruikt.

De Ruisbroekstraat is bereikbaar vanuit de tuin via een doorgang die met hekken kan worden afgesloten. Boven die doorgang loopt een overdekte galerij die twee KBR-vleugels met elkaar verbindt. Geometrische lijnen en motieven bepalen de horizontale compositie van de tuin, waartegen de verticaliteit van de loof- en naaldbomen en van de omliggende gevels afsteekt. Verharde en beplante geometrische zones wisselen er elkaar af: oppervlakken bekleed met tegels of grind naast borders met bomen, struikvormende heesters – waaronder een krulhazelaar (*Corylus avellana* 'Contorta') –, lage haagjes, bodembedekkers en kleine grasperken. De mooie beverboom (*Magnolia x soulangeana*) bloeit ieder voorjaar prachtig en verfraait dan de aanblik van deze plek.

De zuidoostelijke patio van de Koninklijke Bibliotheek. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

DE INTERIEURS, VAN PRESTIGIEUS TOT FUNCTIONEEL

Aansluitend bij het monumentale classicisme van de gevels, kozen Maurice Houyoux en Roland Delers oorspronkelijk voor een monumentaal en plechtig ontwerp voor het interieur van de bibliotheek. Grote klassiek geïnspireerde zalen waren bedoeld om het koninklijke en nationale karakter van de instelling tot zijn recht te laten komen. Deze concepten leken na de Tweede Wereldoorlog echter achterhaald. Voortaan werd de mens-gebruiker de maatstaf van een architectuur die moderniteit en vooruitgang moest uitstralen. De monumentale volumes die de architecten ontwierpen bleven weliswaar gehandhaafd, maar de uiteindelijke inrichting moest rekening houden met de vereisten van een moderne nationale biblio-

theek, waar prestige en aanzien hand in hand gaan met functionaliteit en moderne technieken.

De belangrijkste speler achter de moderne interieurtransformatie van de Koninklijke Bibliotheek is ongetwijfeld de firma De Coene. De designafdeling van het bedrijf, geleid door Philippe Neerman, werd via een reeks contracten verantwoordelijk voor grootschalige ontwerpen op maat van de binnenruimten. Dit werk nam in totaal ruim tien jaar in beslag. In tussentijd werd de ene na de andere ruimte voor het publiek opengesteld, te beginnen met de voorlopige leeszaal in 1960. De gespecialiseerde afdelingen (chalcografie, penningen, prenten ...) werden pas in de jaren 1970 opgeleverd door Philippe Neerman, die het contract intussen

als zelfstandige had overgenomen. De contracten hadden betrekking op afwerkingsmaterialen, meubilair en decoratie. Zo kon de ontwerper een 'totaal' inrichtingsconcept voorstellen dat voldeed aan de hoge kwaliteitsvereisten dankzij de geselecteerde meubelen en kostbare materialen: marmer uit Bourgondië of Sicilië, Moulmein-teak (Birma), kwaliteitsleder.

De tijdschriftenleeszaal.

- (A) Het ontwerp van Maurice Houyoux (tussen 1938 en 1947) (© CIV4)
- (B) Het interieur in 1969 (© KBR)
- (C) Het interieur sinds 2018 (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

C

(© Beeldbank Kortrijk)

DE COENE

Het bedrijf De Coene (voluit: Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene) ontstond in Kortrijk op het einde van de 19de eeuw. Het bedrijf verwierf tijdens het interbellum internationale faam met de productie van gelamineerde houten meubelen. De Coene ontwierp alle binnenmeubelen en een deel van de glas-in-loodramen voor verschillende prestigieuze Brusselse projecten, zoals het Résidence Palace van Michel Polak (1923-1926) en het gemeentehuis van Vorst van Jean-Baptiste Dewin (1926-1935).

Nadat het wegens economische collaboratie tijdens de oorlog onder sekwester was geplaatst, wilde het bedrijf zich een nieuw, moderner imago aanmeten. In de jaren 1950 breidde De Coene zijn activiteiten uit met bouwschrijnwerk. Hun geprefabriceerde gebinten en modules kenden een groot succes. In 1954 wist het bedrijf een exclusieve licentie te verwerven voor de productie en verkoop van Knoll-meubelen in de Benelux en Belgisch Congo. Dat was een buitenkans, want het Amerikaanse Knoll werd een heus icoon in de internationale zakenwereld. In 1956 begon De Coene met een eigen studie- en ontwerp bureau onder leiding van Philippe Neerman. Het bedrijf had dus alle troeven in handen om een nieuw evenwicht te vinden tussen prestige en moderniteit.

De licentie maakte de weg vrij voor talrijke contracten voor volledige kantoorinterieurs in openbare instellingen en grote Europese bedrijven. De Coene realiseerde onder meer de binneninrichting van de voormalige hoofdzetel van de Bank Lambert in Brussel, het ministerie van Onderwijs en Cultuur, het Algemeen Rijksarchief, de Zuidertoren, talrijke gemeentehuizen en Belgische ambassades over de hele wereld. Elders in Europa tekende het bedrijf voor de inrichting van vertrekken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal in Nederland, vergaderzalen van de Unesco in Parijs en het Palais des Nations in Genève.

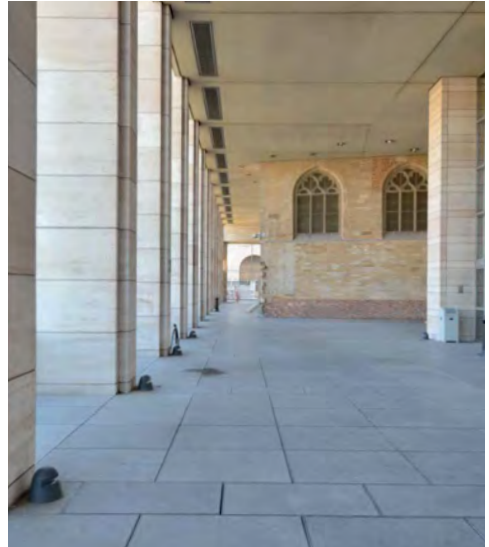
Aangezien veel van deze interieurs intussen verdwenen zijn, vormt het interieur van de KBR een belangrijke getuigenis van de activiteiten van deze internationaal gerenommeerde onderneming, zowel door zijn omvang als door zijn zeldzaamheid.

DE INGANG

De oorspronkelijke hoofdingang ligt een niveau hoger dan de esplanade van de Kunstberg. De hoge ramen van de gaanderij boven de esplanade brengen het daglicht in de vestibule, die men betreedt via een glazen inkomzas. Doordat de hoogte en gebruikte materialen dezelfde zijn als die van de gaanderij, vormt de vestibule er als het ware een verlengstuk van. Het ruwe stenen parement van de buitengevel loopt door tot in de inkomzas. Eenmaal binnen, gaat deze over in een vloer van lichtbeige marmer en gepolijste wandpanelen van Bourgondische natuursteen. De trappen en hoger gelegen publiek toegankelijke zones zijn bekleed met donkergrijs marmer met witte adering.

De grote hal heeft aan de rechterkant een vestiaire en ingebouwde telefooncellen en voert de bezoeker verder naar de hoger gelegen algemene leeszaal, die door de glazen deuren zichtbaar is vanuit de vestibule. De brede trap leidt naar de verdieping, waar de bezoeker eerst de gang en het centrale trappenhuis moet oversteken.

Een glazen toegangsdeur brengt de bezoeker in het rechtergedeelte van de leeszaal. Oorspronkelijk had

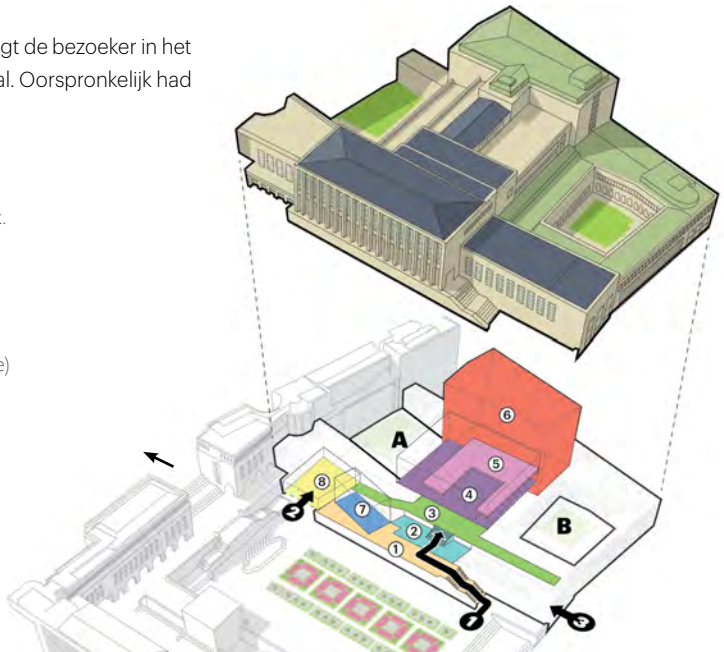
De gaanderij en de Sint-Joriskapel.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Plan van de Koninklijke Bibliotheek.
(O. Bogaerts, 2023 © urban.brussels)

- (1) Gaanderij
- (2) Vestibule
- (3) Gang en centraal trappenhuis
- (4) Grote leeszaal
- (5) Bijkomende leeszaal (Mezzanine)
- (6) Groot boekenmagazijn
- (7) Sint-Joriskapel
- (8) Hoofdingang sinds 2007

A Zuidoostelijke patio
B Noordwestelijke patio

- ❶ Oorspronkelijke hoofdingang
- ❷ Hoofdingang sinds 2007
- ❸ Zijingang (Keizerslaan)

De vestibule. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Houyoux een symmetrische, monumentale en klassieke toegang voorzien die rechtstreeks naar het hart van de bibliotheek leidde. De huidige asverschuiving is het gevolg van de beslissing om de Sint-Joriskapel in het bibliotheekgebouw te integreren. Hierdoor moest het grondplan, en met name de toegang van de leeszaal, herschikt worden. Het aangepaste tracé voert niet langer rechtstreeks naar de leeszaal, maar voert de bezoeker op een eerder geleidelijke en minder statige manier door de bibliotheek – hetgeen meer strookt met de veranderde architecturale opvattingen.

Het imposante trappenhuis, dat loodrecht op deze toegangsas staat, strekt zich uit over de hele hoogte van het gebouw, van de onderste kelderverdieping tot de zesde verdieping bovengronds. De rechte trap, met twee traparmen per niveau, heeft brede overlopen. Het licht valt binnen op het hoogste punt en wordt weerkaatst op de wit bepleisterde muren en de metalen leuning. Metalen roosters sluiten op de trap de delen af die niet toegankelijk zijn voor het publiek.

DE LEESZAAL

Glazen klapdeuren leiden naar de grote leeszaal, de zogeheten ‘afdeling Hedendaagse drukwerken’. Deze zaal wordt gevormd door een grote U-vormige ruimte over twee verdiepingen, met zones die grotendeels worden afgebakend door meubilair in plaats van vaste scheidingswanden. Ook deze openheid weerspiegelt de evolutie in de opvattingen over binnenruimten: in plaats van de indeling onveranderlijk vast te leggen, wordt er nu geanticipeerd op een mogelijke verandering in het ruimtegebruik. De muren en zuilen zijn bekleed met hetzelfde beige marmer als de vestibule. De verlichtingsstroken in de zoldering zijn gevat tussen houten kokerbalken.

De ingang van deze ruimte beslaat een groot volume met een hoogte van twee bouwlagen. De vloer is van grijs marmer en hier bevindt zich ook het onthaal. Deze ruimte loopt door tot aan de uitleenbalie. Elders is de vloer bedekt met voltapijt. Terwijl Houyoux marmer verkoos omwille van het statige

en prestigieuze karakter van het materiaal, opteerd Philippe Neerman en De Coene voor tapijt om functionele redenen, met name het akoestisch comfort.

De uitleenbalie is erg lang en volgt de binnenzijde van de U-vorm. Ze is bekleed met geschroefde beukenhouten lamellen, zoals die ook te vinden zijn op de tafels voor het raadplegen van de catalogi en op andere onderdelen van het meubilair. De cataloguszaal en de bibliografieënzaal, die oorspronkelijk als afzonderlijke ruimten waren opgevat, maken deel uit van het open volume, respectievelijk rechts en links van de ingang. De grote leeszaal bevindt zich in het zuidoosten. Ook dit deel heeft een hoogte van twee bouwlagen. Dankzij grote ramen die op de zuidoostelijke patio uitkomen baadt deze ruimte in het daglicht. Een bijkomende leeszaal bevindt zich op de mezzanine en is vanuit de grote leeszaal bereikbaar via zijtrappen die bekleed zijn met dezelfde Bourgondische natuursteen als de muren.

DE GESPECIALISEERDE AFDELINGEN

De gespecialiseerde afdelingen die voor het publiek toegankelijk zijn, bevinden zich verspreid over meerdere verdiepingen aan weerszijden van de centrale toegangsas. De leeszaal van de Handschriftenafdeling en die van de afdeling Oude en kostbare drukwerken kijken elk uit op een van de patio's. Het lage plafond in deze zalen en de warme kleuren van de teakhouten boekenkasten langs de wanden geven deze zalen een intiemer karakter, dat beter geschikt is voor het raadplegen van zeldzame boeken. De zaal met kaarten en plannen heeft dan weer meer open ruimte, in overeenstemming met de daar gepresenteerde documenten. Hout overheerst er: lambrisering in teakhout en eiken visgraatparket. Tegenover de ingang van deze zaal ligt de grote conferentieruimte. Het plafond wordt er geschraagd door brede korfbogbalken. Een podium, een sprekersvloer en lambriseringen van esdoornhout omkaderen een

parterre met stoelen in wit leder.

Op de hogere verdiepingen bevinden zich andere afdelingen en ruimten voor organisaties die in de KBR zijn gehuisvest, waaronder de Muziekafdeling, met een auditorium met teakhouten lambrisering en een parallelle-mozaiek-parketvloer. In de vleugel langs de Keizerslaan geeft een secundaire ingang uit op een ruime hal, die op haar beurt leidt naar een

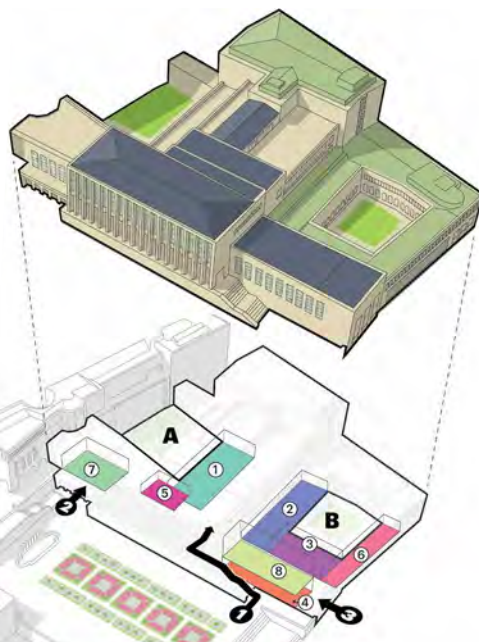
De grote conferentieruimte. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

grote tentoonstellingszaal op de hoger gelegen verdieping. Deze ruimte, die oorspronkelijk 'museum' werd genoemd, heeft wit geëmailleerde zuilen en hoge ramen die zowel op de straat als op de noordwestelijke patio uitgeven. De vloer is bekleed met licht gekleurd Siciliaans marmer, het plafond met half-cilindrische cassettes en langwerpige verlichting.

Het bibliotheekgebouw heeft een aantal ingrijpende verbouwingen ondergaan. In 2007 werd de hoofdingang van de KBR verplaatst naar de voet van het gebouw in de oostelijke vleugel, nabij de

fontein van de Kunstberg. Het penningkabinet, dat zich aanvankelijk boven de nieuwe ingang bevond, werd verplaatst en verloor zijn historische indeling ten behoeve van het nieuwe KBR Museum, dat in 2020 de deuren opende. De inrichting van de tijdschriftenzaal werd in 2018 eveneens volledig vernieuwd.

Plan van de Koninklijke Bibliotheek en de gespecialiseerde afdelingen. (O. Bogaerts, 2023 © urban.brussels)

- (1) Handschriftenleeszaal
- (2) Leeszaal van afdeling Oude en kostbare drukwerken
- (3) Leeszaal voor kaarten en plannen
- (4) Grote conferentieruimte
- (5) Muziekafdeling
- (6) Tentoonstellingsruimte
- (7) Penningkabinet
- (8) Tijdschriftenleeszaal

A Zuidoostelijke patio
B Noordwestelijke patio

- ❶ Oorspronkelijke hoofdingang
- ❷ Hoofdingang sinds 2007
- ❸ Zijingang (Keizerslaan)

DE KANTOREN

De verdiepingen in de noordwestelijke vleugel langsheen de Keizerslaan zijn bestemd voor de directie en de administratieve diensten van de bibliotheek. Ze beschikken over verschillende kleinere kantooruimten die prestigieus werden ingericht. De kantoren zijn aan weerszijden bereikbaar via twee bijkomende trappenhuizen met dezelfde materialen als het hoofdtrappenhuis. De grote raadzaal is toegankelijk via een dubbele deur bekleed met jakleder. Op de vloer ligt parket en de muren zijn bekleed met ebbenhout. In het kantoor van de conservator overheersen Moulmein-teakhout en voltapijt. In de kantoren van de administratie zijn de materialen minder kostbaar maar nog altijd kwalitatief: wanden van avodiré en linoleum. Het meubilair en de afwerkingsmaterialen werden uit het gamma van De Coene gekozen.

28

Gang met kantoren.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

De grote raadzaal. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

DE CAFETARIA EN DE DIENSTWONING

Boven het centrale deel van het gebouw is een groot open volume ingericht als cafetaria, verlicht door ramen op volle plafondhoogte. Aan de ene kant geven ze uit op een groot terras dat boven de zuidoostelijke patio en de tuinen van de Kunstberg uitkomt, aan de andere kant bieden ze een indrukwekkend uitzicht op de benedenstad tot aan de Heizelvlakte. De muren zijn bekleed met teakhout, de zuilen met marmer en de bar met reflecterende metalen platen. Via de zoldering in het midden van de ruimte valt het licht binnen tussen houten planken. Het meubilair is specifiek voor deze ruimte ontworpen: zware tafels met een stenen blad en stoelen bekleed met kunstleer uit de Philips-reeks, ontworpen door een medewerker van Neerman voor het hoofdkantoor van Philips in Eindhoven.

Op de bovenste verdieping, bovenaan de hoofdtrap, bevinden zich nog meer kantoren en de ingang van de dienstwoning van de conservator. In het plafond van de hoge inkomhal van dit penthouse zit een lichtkoepel, voorzien van houten latwerk. Die werpt licht op een spiltrap met donkere houten treden, een centrale trapboom, een balustrade van wit metaal en een brede trapleuning. Voor het overige vertoont het appartement geen niveauverschillen. Het heeft een ruime woonkamer met een donkere houten vloer en een open haard, bekleed met stenen met hetzelfde uitzicht als de gevels. Een eetkamer is ervan gescheiden door houten schuifwanden. De slaapkamers en bureaus aan de achterzijde hebben hun eigen meubilair en ingebouwde kasten, waarschijnlijk van teakhout. Twee grote terrassen aan weerszijden van het penthouse zijn opgevat als verharde tuinen, met rolkeien en tegelpaden.

29

De cafetaria. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

HET MEUBILAIR

Binnen het concept van een totale interieurinrichting dat door De Coene werd uitgetekend, kreeg het meubilair van de Koninklijke Bibliotheek speciale aandacht. Doordat de meeste interieurs van De Coene elders verdwenen zijn, heeft deze inrichting door haar omvang en samenhang een unieke status gekregen. De eigen ontwerpen van Neerman werden gecombineerd met de iconische modellen van Knoll: tafels met houten lamellen, teakhouten boekenkasten, bureaus van teak en staal en – voor kostbare boeken – de lessenaars met lamellen van okoumé en teak. De meubels sluiten mooi aan bij de teakhouten lambrisering over de volledige hoogte van de muren. De stoelen die De Coene voor de leeszaal koos zijn afkomstig uit de Knoll-catalogus, met name de serie 70, ontworpen door Eero Saarinen, hier in een versie

met mat verchromde stalen poten en een bekleding van Tibetaans jakleder. Doordat ze een open rugleuning en een brede zitting hebben, kan men regelmatig van zithouding veranderen zodat zelfs lange consultatiesessies comfortabel blijven.

De leestafels in de algemene leeszaal zijn een ontwerp van Philippe Neerman: een samenvoeging van twee houten bladen, verbonden door een ver-

Het logo van Knoll International onderaan de stoelen.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

chromd onderstel en een middenbalk, waardoor hinderlijke tafelpoten zoveel mogelijk worden vermeden. Het werkblad is gemaakt van okoumépanelen, afgewerkt met lamellen van teak die werden gezaagd uit 30 mm dikke panelen en daardoor slijtvaster zijn. Op andere werkvlakken wordt slijtage tegengegaan door bijkomende maatregelen. Zo bestaan de werkbladen van de balies en de tafels voor het raadplegen van steekkaarten uit 35 mm dikke stroken gebakeliseerd beukenhout. Dit materiaal is niet alleen slijtvaster, maar ook geluidsdempend. Aangezien de gebakeliseerde latten niet konden worden gelijmd, werden ze bevestigd met roestvrijstalen schroeven, die door de regelmatige tussenafstanden een erg esthetisch uitzicht kregen, ook al had Neerman zelf het over een louter 'technische noodzaak'.

De centrale balie is bekleed met teakhout, de houtsoort die, in combinatie met staal, het meubilair in de ruimte domineert: bureaus, boekenkasten, steekkaartenkasten.

Op verzoek van Herman Liebaers, die van 1956 tot 1973 hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek was, heeft het ontwerpteam ten slotte gezocht naar een zo doeltreffend mogelijke interactie tussen boeken, lezers en personeel. Er werden allerlei technische voorzieningen geplaatst, die door Neerman als 'revolutionair' werden omschreven. Vanaf de centrale balie kon het personeel via een pneumatisch systeem (nu niet meer in gebruik) de aanvragen rechtstreeks doorgeven aan het boekenmagazijn beneden. Met de boekenlift worden de aangevraagde werken vervolgens in de leeszaal bezorgd. Is een boek bij de uitleenbalie aangekomen, dan kan het personeel via een systeem met in de leestafels ingebouwde lampjes de gebruiker laten weten dat het gevraagde werk beschikbaar is.

B

C

Het originele meubilair in de grote leeszaal:

A. Serie 70 stoelen van Eero Saarinen en leestafels van Philippe Neerman

B. tafels en kasten voor de steekkaarten

C. technische installatie

(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Het Dynastiepaleis

Beneden aan de trappen van de esplanade, langs de Keizerslaan, was het Dynastiepaleis (noordwestelijke vleugel) oorspronkelijk bedoeld als museum van de Belgische dynastie, met tentoonstellings- en ontvangstruimten. Het is een imposant paviljoen van compacte Maaslandse kalksteen en Pouille-nay-steen, uitgebreid met een vleugel die de weg overspant en het zo verbindt met de noordelijke vleugel van de Kunstberg. Aan de buitenzijde is het gebouw, in navolging van de rest van de site, sober versierd met bas-reliëfs van Gustave Jacobs en

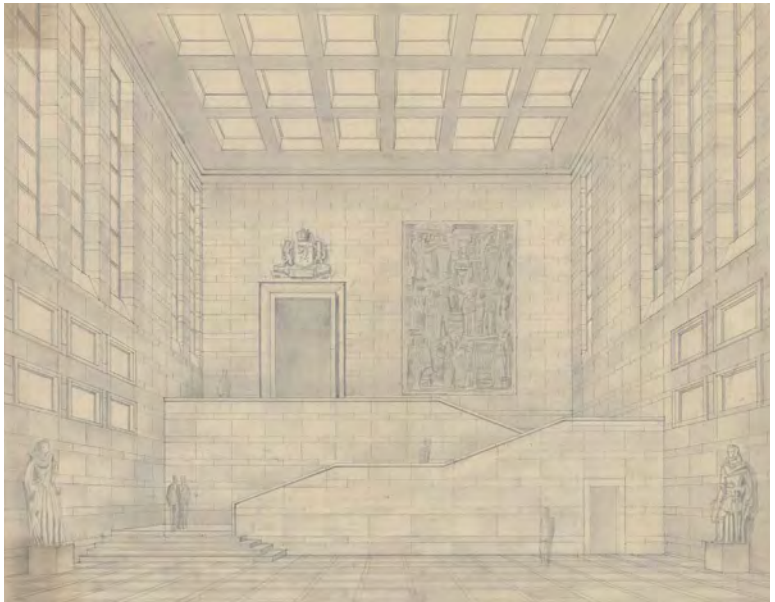
Oscar Declerck. De monumentale bronzen toegangsdeur is een werk van Marcel Rau. De figuren doen denken aan degene die hij voor het gebouw van de Natio-

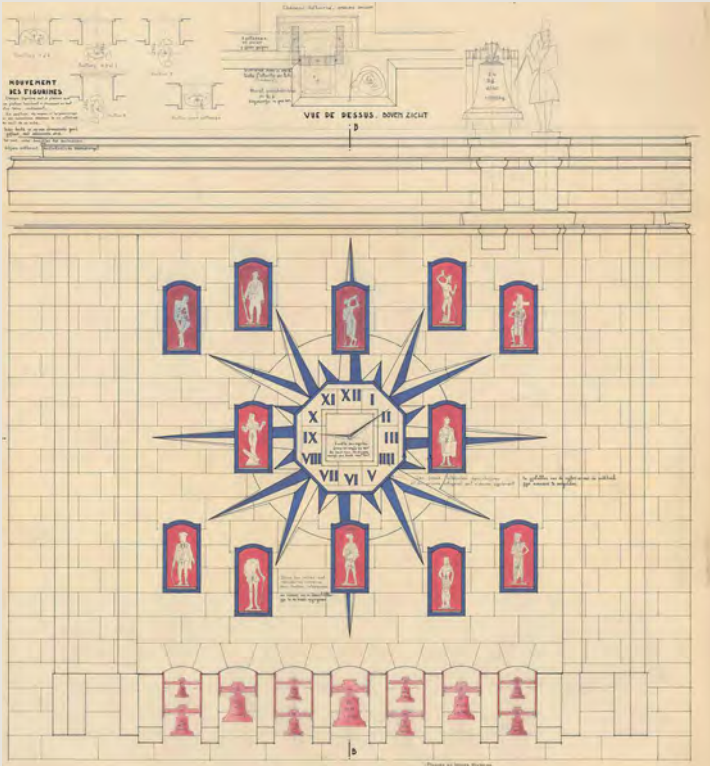

(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

nale Bank ontwierp. Binnenin was de ruime hal, verlicht door verschillende rijen hoge ramen, aanvankelijk bedoeld voor plechtigheden van vaderlandslievende aard. Bij het binnenkomen ziet men rechts een marmeren trap met een metalen leuning die naar een grote gaanderij tegenover de ingang leidt. Via een hoge, met blauwe mozaïeken versierde nis geeft die uit op de tentoonstellingsruimten in de vleugel boven de Kunstberg(straat).

32

Ontwerp voor de beiaard. (© CIVA)

De figuren (met de klok mee, vanaf boven links):

1. De tam-tamspeler
2. De soldaat 1914-1918
3. De arbeider
4. De Galliër
5. Godfried van Bouillon
6. Jacob van Artevelde
7. Filips de Goede
8. Keizer Karel V
9. Peter Paul Rubens
10. De graaf van Egmont
11. Een soldaat uit 1795
12. Jean-Joseph Charlier met het houten been

DE BEIAARD VAN HET DYNASTIEPALEIS

In de gevel van het Dynastiepaleis die de straat met de naam Kunstberg overvleugelt, bevindt zich een monumentaal wanduurwerk met beiaard. Dit werd aangebracht ter gelegenheid van Expo '58. Elk van de 12 pijlen waaruit het uurwerk bestaat, wijst naar een van de 12 bewegende figuren, ontleend aan de geschiedenis en de folklore van Brussel. Ze zijn gemaakt door Henri van Albada, Henri Lenaert, Jacques Vierset en Rik Poot.

De beiaard telt 24 klokken, die werden gegoten in de gietijzerij Paccard: 23 beiaardklokken (waarvan er 11 van buitenaf zichtbaar zijn) en één grote klok. Deze laatste is op het dak geplaatst en geeft de uren aan door middel van een jacquemart. Het 2,6 m hoge bronzen beeld, gemaakt door Henri van Albada, lijkt elk uur van de dag met een stok op de klok te slaan.

De geautomatiseerde beiaard speelt bovendien ook twee melodieën bij het verstrijken van het uur: achtereenvolgens *Où peut-on être mieux qu'au sein de sa famille* van André Grétry en *Beiaardlied* van Peter Benoit. Bij elk kwartier speelt de beiaard ook fragmenten van die melodieën.

Het beiaardmechanisme werd in 2013-2014 gerenoveerd. In 2021 werd ook het rotatiesysteem van de *jacquemart* hersteld en opnieuw in gebruik genomen. In 2014 erkende Unesco de Belgische beiaardcultuur als een voorbeeldpraktijk op het vlak van het borgen van immaterieel cultureel erfgoed.

<< Detail van de monumentale deur door Marcel Rau. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

< Voorontwerp van het interieur van het Dynastiepaleis, Jules Ghobert, 1955. (© CIVA)

(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

De vleugel met kantoren en winkels

34

De noordelijke vleugel is gebouwd op particulier initiatief (de Koninklijke Schenking en een groep verzekeringsmaatschappijen) en bestaat uit drie blokken met verdiepingen die de helling van de Kunstberg (straat) volgen: op de begane grond loopt een overdekte bogengalerij met winkels, op de hogere verdiepingen zijn kantoren met strak geordende ramen gevestigd. De hoogste bouwlaag is een als *loggia* opgevatte attiekverdieping achter een galerij. De gevel van Euvillesteen is versierd met meerdere allegorische bas-reliëfs in art-decostijl, van de hand van verschillende kunstenaars: Alphonse Darville, Dolf Ledel, Harry Elstrøm, Jacques Talmar en Nat Neujean. De achtergevel in Savonnières-kalksteen kijkt uit op de Stuiversstraat, waar zich ook een van de ingangen van de parkeergarages onder de esplanade bevindt. Andere ingangen bevinden zich in de Ruisbroekstraat en de Gasthuisstraat. Ter hoogte van de Ravensteinstraat heeft de noordelijke vleugel een halfronde gevel met in de hoek een toegangsdeur die leidt naar een hal bekleed met licht gekleurd marmer; in de vloer is de figuur van een

ster verwerkt. De gebogen gevel loopt rechts, langs de Ravensteinstraat, uit in een gevel met uitstralarmen op de begane grond en traveeën met regelmatige gevelopeningen op de verdiepingen.

Bas-reliëf op de gevel van de vleugel met kantoren en winkels, Nat Neujean.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Het Congrespaleis

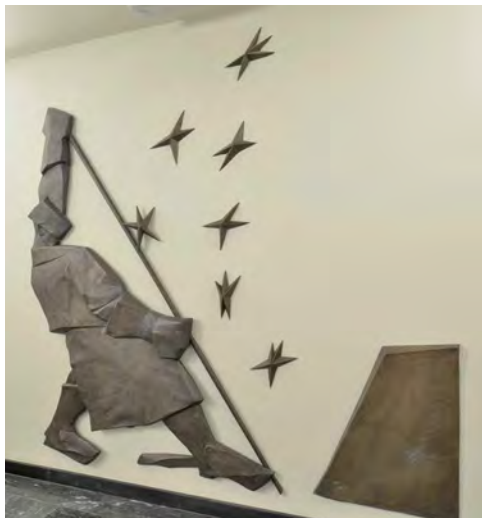
Het Congrespaleis (oostelijke vleugel) bestaat uit twee delen met elk drie bouwlagen, symmetrisch opgesteld aan weerszijden van de grote trap van de esplanade. De brede opening tussen beide delen geeft een mooie doorkijk naar het Koningsplein en omsluit de grote vierhoekige vorm van het complex. De linkervleugel van het Congrespaleis (voor wie met de rug naar de esplanade staat) is met de kantoorvleugel verbonden via een doorgang boven de Kunstberg (straat), terwijl de rechtere vleugel gedeeltelijk de Koninklijke Protestantse Kapel van Brussel omvat en aan de Koninklijke Bibliotheek grenst.

De gevels in Euvillesteen worden onderbroken door een regelmatig patroon van traveeën met gevelopeningen met oorspronkelijk aluminium schrijnwerk. Op de begane grond lopen bogen-galerijen richting tuin – de linkergalerij werd gedeeltelijk dichtgemaakt sinds de renovatie van het Paleis tussen 2005 en 2010. Enkele jaren eerder, in 1983-1984, werden de volumes verhoogd met een attiekverdieping naar de plannen van de architecten Roland Delers en Ezio De Felici.

De bas-reliëfs op de gevels aan de kant van de Ravensteinstraat zijn van de hand van Charles Leplae, Alfred Courtens en Roger Jacob, die ook het beeldhouwwerk *De Spuwers* (in hardsteen) ontwierp.

HET INTERIEUR

Aanvankelijk waren de zalen van het Congrespaleis bedoeld voor evenementen in het kader van de Wereldtentoonstelling van 1958 en als vergaderplaats voor de eerste Europese instellingen, voordat er hiervoor specifieke gebouwen werden opgetrokken. De vergaderzalen zijn dan ook hiervoor uitgerust en ingericht, terwijl de verbindende ruimten (inkomhallen, trappenhuizen) functionaliteit en plechtstatigheid uitstralen, onder meer door het overvloedige gebruik van marmer. De belangrijkste ontvangstruimten en verbindende delen van het gebouw zijn versierd met kunstwerken die in opdracht van de Belgische staat zijn gemaakt. Dat geldt bijvoorbeeld voor het hoofdtrappenhuis van het Noordpaviljoen (linkervleugel) van het Paleis,

The Puddler, Dolf Ledel, 1961
(Foto: W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

36

met de monumentale muurschildering *Abstract Composition* (1961) van Louis Van Lint, stichtend lid van *La Jeune Peinture Belge* en een van de eerste Belgische schilders die experimenteerden met lyrische en gestuele abstractie. Het beeldhouwwerk *The Puddler* (1961) van Dolf Ledel, siert de wand in een van de gangen.

De twee grote zalen die Ghobert voor Expo '58 onder het niveau van de esplanade ontwierp zijn bereikbaar via een grote inkomhal achter de steunmuur. Voor het verfraaien van deze hal deed de Belgische staat een beroep op Paul Delvaux, die er in 1959 een monumentale muurschildering aanbracht in samenwerking met zijn neef Charles Van Deun en de kunstenares Isette Gabriëls. Het fresco kreeg als titel *Het aards paradijs* en behandelt de favoriete thema's van de surrealistische schilder: de vrouw en de oudheid.

Vanuit deze hal bereikt men onder meer het koninklijk salon, waarvan de blinde muren zijn bekleed met een houten lambrisering en textiel met bijenmotief, verwijzend naar de koninklijke functie van de ruimte. Het oorspronkelijke modernistische meubilair is bewaard gebleven (fauteuils, salontafels, krukjes en laag meubilair).

In het verlengde van de 'Delvauxhal' bevindt zich een tweede ontvangstruimte, met daarin een monumentale muurschildering van René Magritte. Dit fresco uit 1961 – *Les barricades mystérieuses* – maakt eveneens gebruik van de bekende elementen uit het repertoire van de schilder: bladvormige boomkruinen, ruiter, huis met verlichte ramen en het bilboquetmotief.

In het midden van de jaren 1970 leidde de oprichting van de Europese Gemeenschappen tot veel meer vergaderingen en congressen en moest de Regie der Gebouwen de vergaderzalen moderniseren. De wanden werden voorzien van een nieuwe houten lambrisering en cabines voor simultaanvertaling. In het halfcirkelvormige kleine auditorium (nu *The Arc* genoemd) zijn de inrichting uit die tijd en het meubilair van de firma De Coene bewaard gebleven.

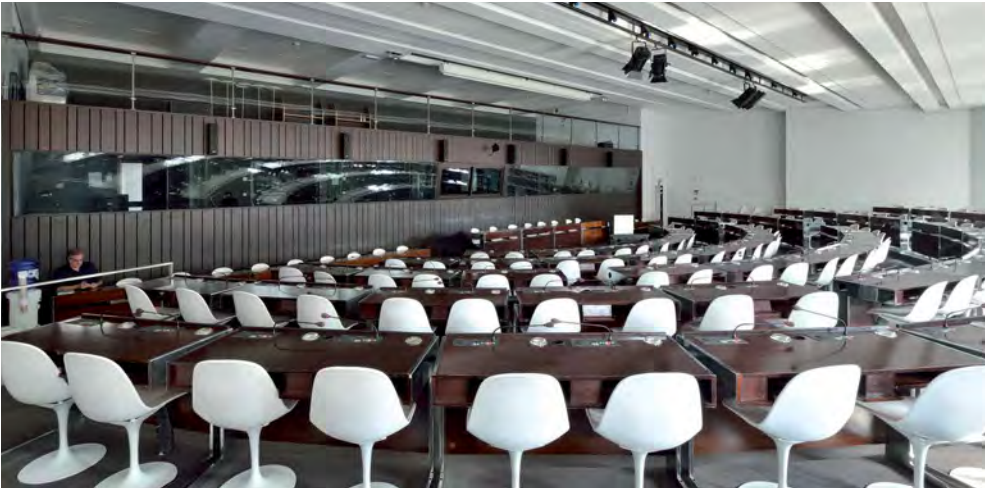

Het koninklijk salon. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Fresco *Het aardse paradijs* van Paul Delvaux.

(© Fondation Paul Delvaux, Brussel – Sabam België 2023 ; Foto: W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Auditorium *The Arc*. (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

SQUARE

Het Congrespaleis werd in 2005-2010 grondig gerenoveerd. Van deze verbouwingen werd door het architectenbureau A2RC gebruik gemaakt om een nieuwe ingang te creëren in de vorm van een glazen kubus in de tuin van de esplanade. De esthetiek van de kubus, gekenmerkt door transparantie en licht, verwijst naar de omliggende landschapsarchitectuur. Door zijn monumentaal karakter is het een sterk visueel signaal dat onmiddellijk zichtbaar is bij het betreden van de Kunstberg vanuit de benedenstad. De kubus biedt toegang tot de

trappen en loopbruggen die de drie niveaus van het 52.000 m² grote complex met elkaar verbinden, terwijl een ondergrondse tunnel naar het Paleis voor Schone Kunsten in de Ravensteinstraat leidt. Er werden ook nieuwe conferentiezalen, receptieruimten en parkeerterreinen gebouwd, andere werden heringericht. Het Congrespaleis werd omgedoopt tot *Brussels Meeting* (later *Convention*) Center [SQUARE] en ontvangt nu internationale congressen, Europese topontmoetingen, conferenties, galadiners en tentoonstellingen.

Ontwerp voor de tuinen van de esplanade, Jules Ghobert, 1946. (© CIVV)

Esplanade – tuinen

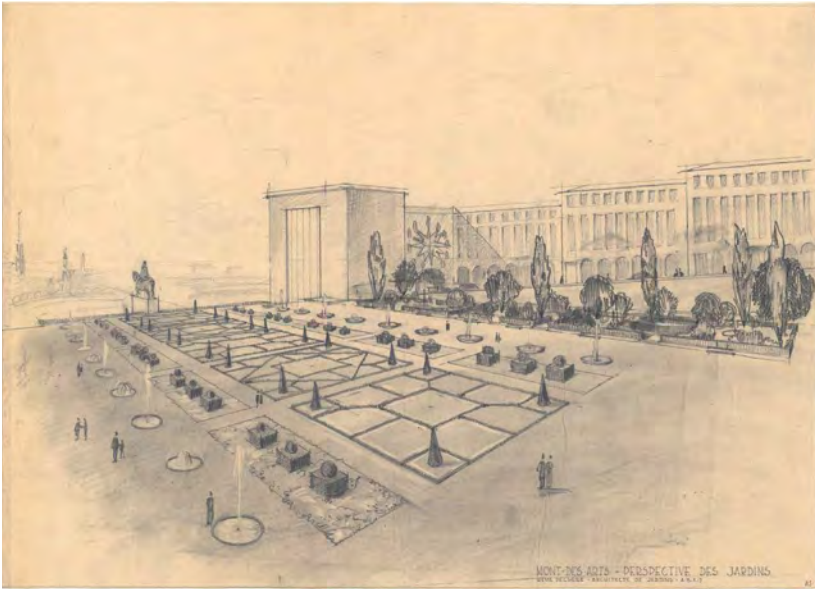
HET ONTWERP VAN RENÉ PECHÈRE

Het realiseren van de Kunstberg bleek technisch onmogelijk zonder het nivelleren van de heuvel van de vroegere Hofberg en het verwijderen van de Vacherottuin, waarvan de weelderige begroeiing het uitzicht tussen het Koningsplein en de toren van het stadhuis geleidelijk was gaan belemmeren.

Om het verdwijnen van het plein te compenseren, moest op de esplanade een nieuwe tuin aangelegd worden. Omer Vanaudenhove, minister van Openbare Werken, besloot de aanleg toe te vertrouwen aan landschapsarchitect René Pechère, tevens zijn kabinetsadviseur voor groenvoorzieningen. Pechère was een leerling van Jules Buyssens en maakte naam door mee te werken aan de aanleg van de tuinen van het Belgisch gedeelte op de Wereldtentoonstelling van 1935, maar ook als hoofd van de tuindienst van de stad Brussel tussen 1937 en 1952. Na de Tweede Wereldoorlog richtte hij zijn eigen

bureau op en doceerde hij tuinontwerp in La Cambre (1939-1978). De zowat honderd publieke tuinen en privétuinen die hij over de hele wereld ontwierp en de historische parken en tuinen die hij restaureerde, leverden hem internationale faam op.

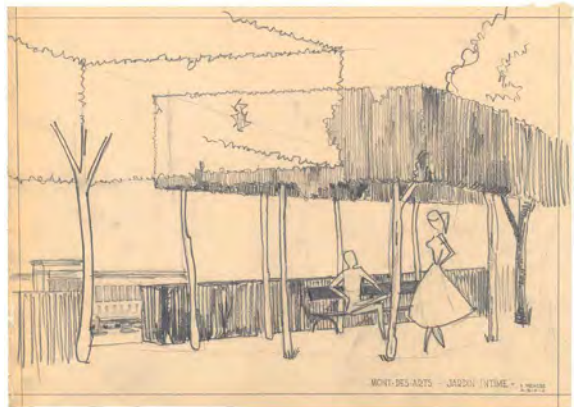
Op de plannen van 1946 had architect Ghobert zich een licht hellende tuin in Franse stijl voorgesteld. Pechère herwerkte het ontwerp van de tuinen door de verhoudingen zo te herzien dat ze langgerekt en slank leken. De opeenvolgende voorontwerpen lokten veel discussie uit. In de uiteindelijke compositie werd de centrale tuin een opeenvolging van vijf grasbedden, afgezoomd met buxus en van elkaar gescheiden door dwarse paden, zo ontworpen dat men de illusie van één doorlopend grasveld krijgt wanneer men er vanop het hoger gelegen terras naar kijkt. Dit 'borduurwerk van planten', dat klassieke motieven in een nieuw kleedje stopt, is bedacht

Ontwerp voor de tuinen van de esplanade, René Pechère, 1957-58. (© CIVA)

als een soort breed tapijt om de voorgevel van de Koninklijke Bibliotheek optimaal te laten uitkomen en te benadrukken dat die binnen het architectuurgeheel het belangrijkste is. In de zijassen plaatste de landschapsarchitect bekkens met fonteintjes en plantte hij platanen, die het perspectief nog doortrekken en de scheiding van de ruimten accentueren. In het noorden werd langsheen de straat een secundaire laterale tuin aangelegd, die meermaals zou worden heringericht. Met zijn bomen en intiemer karakter bestond deze 'rusttuin' uit drie door hagen omgeven ruimten, een waterbekken, fontein en een speelterrein voor kinderen. Het ontwerp was bedoeld om meer fantasie te bieden (door de vorm en materiaalgebruik van de paden, de bloemperken en onregelmatige struiken) terwijl het van buitenaf een gestructureerd uitzicht behield.

De tuinen zijn aangelegd op de betonplaat boven de conferentiezalen en een ondergrondse parkeergarage van drie verdiepingen. De bomen en andere planten wortelen in een 1,40 m dikke laag aarde, die is aangebracht op een drainerend materiaal.

Ontwerp voor de laterale tuin, René Pechère, 1957-58. (© CIVA)

De aanleg van de nieuwe Kunstberg betekende het einde van de Vacherottuin. De aankondiging dat deze 'tijdelijke tuin' zou verdwijnen, veroorzaakte opschudding in verschillende Brusselse artistieke en intellectuele kringen. Er kwam een actiecomité 'ter verdediging van de Kunstberg' om tegen het project te protesteren, de inwoners te sensibiliseren en zo te proberen om de tuin te redden. Al in 1955 bracht een reeks boeken, pamfletten en artikels hulde aan de opgeofferde groene ruimte. Zo schreef Louis Quiévreux: "*Daar ligt hij, onze tuin, met niet het geringste smaakfoutje, een parel die de Brusselaars al vijfenveertig jaar bezitten. Hem met de grond gelijk maken, tegen ieders wil in, zou misdadig zijn [...]. Vacherot maakte van de plek een juweeltje waarvoor een stad als New York miljoenen dollars zou betalen, mocht het naar ginds verplaatst kunnen worden.*"

(*Le Mont des Arts cher à nos cœurs*, Eeckhaud, 1955, vertaald).

De Vacherottuin, postkaart, zonder datum.
(Coll. Belfius Banque-Académie royale de Belgique
© ARB – urban.brussels).

Deze 'hangende tuinen' verwijzen naar de mythische tuinen van Babylon. Dit technisch hoogstandje zou Pechère nog eens herhalen voor de geometrisch gecompartmenteerde tuin van het Rijksadministratief Centrum in Brussel.

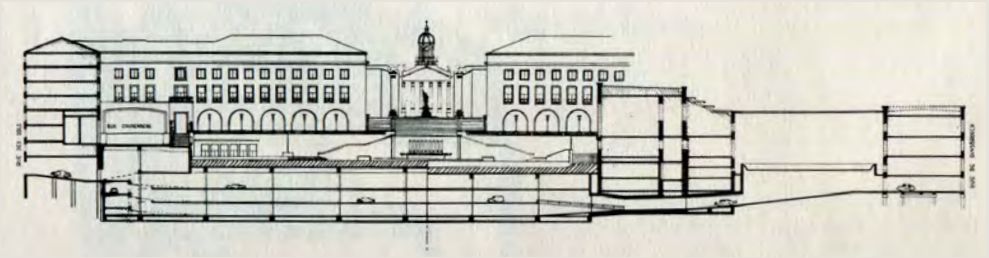
Het ontwerp voor de tuinen van de Kunstberg werd op 12 september 1957 goedgekeurd en de aanleg – waarbij later nog wijzigingen werden aangebracht – was afgerond tegen de opening van Expo '58. Op het einde van de jaren 1950 en in het begin van de jaren 1960 werden de tuinen verfraaid met een dubbele rij platanen, beeldhouwwerken, fonteynen en bas-reliëfs die in opdracht van het ministerie van Openbare Werken door verschillende Belgische kunstenaars werden gemaakt.

Dankzij de streng klassieke en geometrische stijl van Pechère passen de tuinen perfect bij de sobere architectuur van de Kunstberg. Ze zijn in hun geheel te bewonderen vanop de trappen van de esplanade en bieden uitzicht op de toren van het stadhuis.

DE CENTRALE TUIN

De huidige centrale tuin heeft de meeste kenmerken van het ontwerp van Pechère behouden en vertoont landschappelijk een symmetrische, klassiek aandoende compositie. De centrale as bestaat uit vijf grote vierkante bloemperken. Ze zijn beplant met geometrisch 'plantenborduurwerk', afgezoomd met buxushagen en van elkaar gescheiden door haaks op de as lopende dolomietpaden waarlangs men van de ene kant van de tuin naar de andere kan lopen. In de verschillende compartimenten zijn groenblijvende heesters (*Berberis*) aangeplant, maar ook vaste en eenjarige planten waarvan de tinten en soorten variëren naargelang het seizoen.

Aan weerszijden van deze centrale perken lopen zes zijperken, afgebakend met taxushagen en beplant met in cilindervorm gesnoeide taxussen, maar ook met yucca's, vaste planten en struikachtige beplanting. Naast alle perken staan zitbanken.

Dwarsdoorsnede van de ondergrondse parking.
(© Bruxelles, carrefour de l'Occident, 1956)

RENÉ PECHÈRE EN DE ONDERGRONDSE PARKING

"Volksvertegenwoordiger Marc-Antoine Pierson merkte op dat het ondenkbaar zou zijn een dergelijk nieuw park in het stadscentrum aan te leggen zonder parkeergarage eronder. Het is een van de eerste keren dat zoiets in de moderne tijd gebeurde. [...] Ik heb navraag gedaan bij een Duitse en een Engelse confrater en die zaten er even erg mee verveeld. Dus heb ik gezorgd voor voldoende

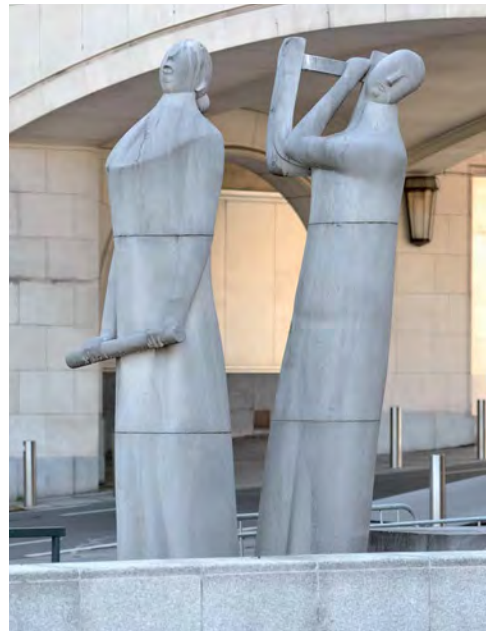
afwatering en vooral voor een mogelijkheid om het teveel aan water dat zich zou kunnen ophopen af te voeren, louter vanuit de overweging dat de boomwortels niet mogen uitdrogen maar evenmin behandeld mogen worden alsof het waterlies zijn!"

(nota van René Pechère, z.d., Archief van het CIVA, vertaald).

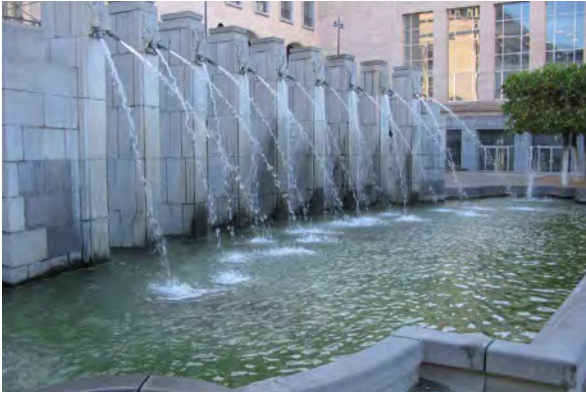
Aan de buitenzijden is een rij van telkens tien ronde bekkens met waterstralen aangebracht, die op hun beurt geflankeerd worden door twee dubbele rijen tot een scherm gesnoeide platanen met gekalkte stammen, die het perspectief doortrekken en de ruimten van elkaar scheiden.

In het zuidoosten van de site, vanop de Koudenberg, leiden twee rechte trappen naar een terras met hardstenen tegels vanwaar men uitkijkt over de tuinen. In de noordoostelijke hoek van dat terras staat Oscar Jespers' beeldhouwwerk *Muziek en Zang* (1960), in de gedaante van twee bijna abstract aandoende muzen met ronde vormen, gebeiteld uit hardsteen van Vinalmont.

Vanop het terras splitst een monumentale hardstenen trap met smeedijzeren balustrades zich in twee zijtrappen, die toegang verlenen tot de lager gelegen tuinen. Aan de voet daarvan, voor de hoofdingang van de conferentiezalen van het Congrespaleis, staat de monumentale fontein van beeldhouwer-kunstschilder Tony Van Goolen.

Muziek en Zang, Oscar Jespers, 1960.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Fontein, Tony Van Goolen, 1958.
 (© urban.brussels)

De fontein bestaat uit negen stèles waarop beeldhouwde vissen of schelpen water spuwen. Hij is opgetrokken uit steen van Vinalmont, een materiaal dat op de Kunstberg meermaals is gebruikt, zowel voor de gebouwen als voor andere beeldhouwwerken en bas-reliëfs.

De arduinen steunmuur die de tuin afsluit langsheen de trap die naar de Koudenberg leidt, is versierd met twee grote bas-reliëfs; dat van Antoi-

ne Vriens roept de symboliek van Eden op, het werk van Marnix D'Haveloose stelt drie vrouwelijke allegorieën (de Kunsten) voor. Eveneens op deze muur werd ter gelegenheid van de 62ste verjaardag van het einde van de Tweede Wereldoorlog een dubbele gedenkplaat aangebracht (met een tekst in het Nederlands en het Frans) om hulde te brengen aan de 'Rechtvaardigen van België' die Joden hielpen die onder de Duitse bezetting werden vervolgd.

DE LATERALE TUIN

Het zijgedeelte in het noorden van de site werd oorspronkelijk ontworpen door René Pechère, maar is daarna meermaals heraangelegd (begin en eind jaren 2000). Het huidige uitzicht, met een geometrische stijl in harmonie met de centrale tuin, werd ontworpen toen de site aangepast werd in het kader van de bouw van de glazen kubus van het *Brussels Convention Centre* (2005-2010). Ter hoogte van de kubus, langs de trap, staat de bronzen beeldengroep *Dansende kinderen* (1962) van Eugène Canneel.

Langsheen de Kunstberg(straat) krijgt de helling tussen het terras boven de tuinen (kant van de Koudenberg) en de Kantersteen een minder steile aanblik dankzij een rechtlijnige opeenvolging van vijf terrasvormig aangelegde zones, verfraaid met rechthoekige gazons met daarrond zitbanken die rechte hoeken vormen, afgezoomd met grote, met natuursteen beklede plantenbakken. Deze terrassen worden van elkaar gescheiden door korte trappen en zijn bereikbaar via een pad van hardstenen tegels.

Bas-reliëf met voorstelling van Eden, Antoine Vriens.
 (W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Het pad leidt naar een uitgestrekte esplanade met tegels van blauwe steen, grenzend aan het Dynastiepaleis. Aan weerszijden van deze esplanade staan banken en massieve lage hardstenen muurtjes en plantenbakken. Het beeld *Decoratieve compositie* (1962) van Henri van Albada staat op een van die muurtjes.

Vanaf deze esplanade leidt een zacht hellende toegang, onderbroken door meerdere trappen, naar de ingang van het gebouw SQUARE, dat lager ligt dan de tuinen. Aan de voet van de glazen kubus strekt zich een ondiep bekken uit met daarin het beeld *De Zwemster* (1958) van Fernand Debonnaires. Om de grens met de centrale tuin te benadrukken, bevinden zich aan een van de zijden van de esplanade van de zijtuin bloembedden en plantenbak-

De laterale tuin tijdens de jaren 1960-1970. © CIVVA

ken uit cortenstaal. Langs deze as staan eveneens drie bomen: een opmerkelijke zomereik (*Quercus robur*), een moseik (*Quercus cerris*) en een olijfwilg (*Elaeagnus ebbingei*). Op dezelfde as staat het hardstenen beeld *De Wolf* (1962) van de Brusselse kunstenaar Albert Aebly.

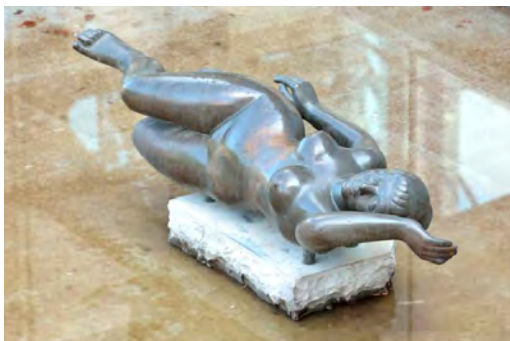
Dansende kinderen, Eugène Canneel, 1962.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Decoratieve compositie, Henri van Albada, 1962.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

De Wolf, Albert Aebly, 1962.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

De Zwemster, Fernand Debonnaires, 1958.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

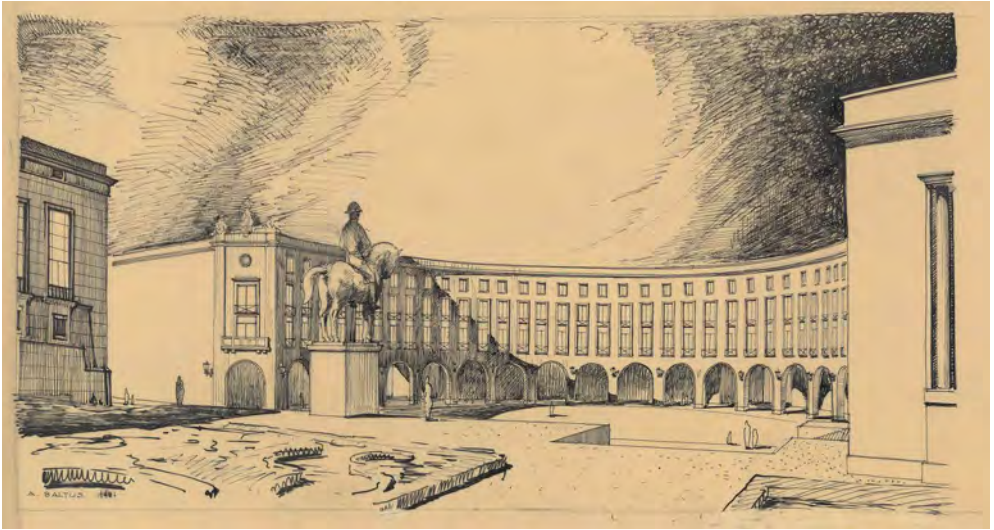
HET GEDENKTEKEN VOOR ALBERT I

Dit nationaal gedenkteken werd in 1951 ingehuldigd en getuigt van de bewondering van de Belgen voor Albert I, die regeerde vanaf 1909. De koning was een fervent bergbeklimmer en kwam op 17 februari 1934 om het leven bij een beklimming in Marche-des-Dames. De bevolking prees in het bijzonder zijn houding tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen hij weigerde het grondgebied te verlaten en het leger aanvoerde om het land te beschermen tegen de Duitse invasie. De natie was hem ook erkentelijk om zijn voortdurende steun aan literatuur en wetenschap – hij was een van de initiatiefnemers van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

Het monument werd aan de voet van de Kunstberg geplaatst, tegenover het Albertinaplein. De 'Koning-Ridder' is afgebeeld met de helm in de hand. Voor de verzeenlijking van dit ruitersstandbeeld kreeg beeldhouwer Alfred Courtens hulp van architect Jules Ghobert. Het beeld is van brons (*Compagnie des Bronzes*, Brussel) en op de arduinen sokkel staat enkel de naam 'Albert' met een kroon erboven.

Standbeelden van koning Albert I
en koningin Elisabeth.
(W. Kenis, 2023 © urban.brussels)

Ontwerp voor een monumentale gevel aan het Albertinaplein door Jules Ghobert 1946, tekening door Ado Balthus, zonder datum. © CIVVA

DE NOORD-ZUIDVERBINDING EN HET ALBERTINAPLEIN

Aan de voet van de Kunstberg betekende de aanleg van de Noord-Zuidverbinding (ingehuldigd in 1952) de doodsteek voor de vroegere wijken Putterij, Terarken en Isabella. Het project hield immers de ‘sanering’ in van meerdere huizenblokken en straten, wat concreet betekende dat bouwvallige panden en krotten op het tracé gesloopt werden. De vrijgekomen ruimte moest dienen voor de aanleg van het Centraal Station.

In de jaren 1950 werd boven de verbindingstunnel een half rond plein aangelegd, zowel om de werkzaamheden aan het oog te onttrekken als om het uitzicht vanop de Kunstberg naar de benedenstad te vrijwaren. Het plein werd aangelegd waar de Kantersteen, de Keizerslaan en de Keizerinlaan samenkwamen met de Sint-Jansstraat en de Magdalenasteenweg. In het midden staat een monument ter nagedachtenis van koningin Elisabeth (1909-1934), ingehuldigd op 29 mei 1980, dus tegenover het ruitersstandbeeld van haar echtgenoot, koning

Albert I. Het beeld uit Magengis-steen is van de hand van René Cliquet, de reliëfs zijn van Willy Kreitz en de architecturale elementen van Jean Rombaux.

Het Albertinaplein wordt in het westen begrensd door een kantoorgebouw in cirkelboogvorm, ontworpen door architect Philippe Dumont. De natuurstenen schermgevel telt vier neobarokke gevels, geïnspireerd door authentieke Brusselse voorbeelden. De stijl van een ander kantoorgebouw langsheen de Keizerslaan sluit daarentegen nauw aan bij die van de Kunstberg, waardoor een zekere visuele continuïteit ontstaat. Zowel over het geselecteerde ontwerp voor de aanleg van het plein (een tuintje boven het niveau van de laan) als over de door Dumont voorgestelde architectuur van de gebouwen die rond het plein moesten komen, zijn trouwens felle en langdurige discussies gevoerd in de Commissie voor Stedenbouw en met de stadsdiensten. Pechère was namelijk niet te spreken over het ontwerp van het pleintje, een ‘verschrikkelijke halvemaaan’ aan de voet van het gedenkteken voor Albert I...

De tand des tijds

Decennialang had de Kunstberg een veelal negatief imago. De plek werd beschouwd als te kil, te sterk toegespitst op instellingen en niet genoeg op de mens, niet gastvrij genoeg. Daarom liet men ze overdag links liggen en kwam er 's avonds zo goed als niemand. Vanaf de jaren 1980 vielen de trappen en het terras aan de voet van het beeld van Albert I wel in de smaak bij skaters. Het lawaai verstoorde de concentratie van de bibliotheekbezoekers en zorgde voor heel wat ergernis, zeker bij de directeur van de Koninklijke Bibliotheek. Bovendien vormden de skaters een gevaar voor de wandelaars. Dit probleem werd (ten dele) opgelost door de aanleg van een skatepark tegenover de Kapellekerk...

DE RESTAURATIE

In 2000 was Brussel Culturele Hoofdstad van Europa en greep men die gelegenheid aan om de Kunstberg 'nieuw leven in te blazen'. De Koning Boudewijnstichting sloot met de vereniging Brus-

EEN GENUANCEERD BEELD

"Wat je op de Kunstberg ziet, is niet gespeend van ironie. Terwijl duizenden mensen elkaar verdringen in de claustrofobische omgeving met ondergrondse galerijen en gangen, oogt het bovengronds merkwaardig leeg, met een plek die is ingepalmd door een onverwachte fauna van skaters, eenzame universiteitsstudenten en Japanse toeristen."

(Erik Swyngedouw, 'Le Mont des Arts, la ruine d'une ville revancharde', in: *Vacant City. De Kunstberg ... stad op de helling: laboratorium voor de stad van morgen*, NAI-Publishers, 2000).

sel 2000 een samenwerkingsovereenkomst om het stedenbouwkundig complex beter te benutten. De Regie der Gebouwen nam de financiering en de uitvoering van de werken voor haar rekening. De werkzaamheden verliepen in drie fasen. Eerst was er de restauratie van de gevels van de gebouwen rondom de site (Koninklijke Bibliotheek, Congrespaleis, Dynastiepaleis). Natuurstenen elementen werden schoongemaakt, hersteld en vastgezet, voegen werden gecontroleerd. Witsteen werd ingestreken met een kleurloos waterafstotend product om het te beschermen tegen insijpelend water.

Verlichting van de Kunstberg.
(Ch. Bastin & J. Evrard
© urban.brussels)

Het project omvatte ook de heraanleg van de tuinen in de geest van ontwerper René Pechère. Volgden nog: de renovatie van de centrale perken, herstructurering van de buxushagen, aanleg van een esplanade in hardsteen vóór de trappen en de ingang van het Congrespaleis, herstel van het hardstenen pad langsheen de muur van de Koninklijke Bibliotheek, aanleg van een soortgelijk pad langsheen de zijtuin, aanleg van een nieuwe zijtuin – vergroot tot tegen de steunmuur langsheen de Kunstberg (straat) –, herstel van alle zitbanken, nieuwe verlichting van de paden en bloemperken. Daarnaast werden de 20 ronde bekkens en de grote fontein voor de ingang van het Congrespaleis, het rioleringsnet en de watertoevoer voor de fontein en voor het bevoelen van de aanplantingen gerenoveerd.

De derde en laatste fase had betrekking op de verlichting, zodat de ruimte meer zichtbaarheid kreeg. Dit 'Lichtplan' was bedoeld om de drukbezochte en symbolisch beladen Kunstberg te accentueren. Een 'inkleuring' van de verlichte

gebouwen door verschillende lichtbronnen zorgt voor een verlichting die tegelijk functioneel en sfeervol is.

HET LEVEN OP DE KUNSTBERG

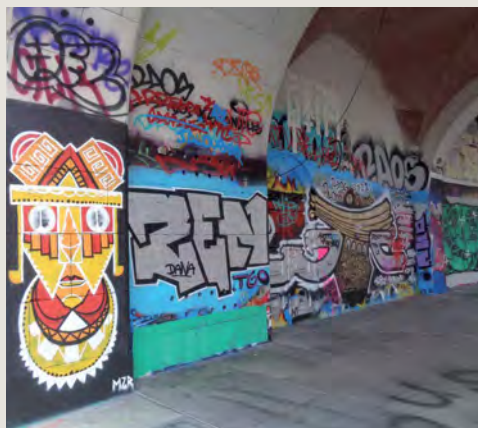
De Kunstberg is uitgegroeid tot een centrale plek in het dagelijkse leven van de hoofdstad. Bezoekers maken er foto's op een van de terrassen met het uitzicht over de stad als achtergrond, luisteren naar straatmuzikanten op de trappen, zien de zon ondergaan vanuit een ligstoel bij de fontein *Het Wervelend Oor* van Alexander Calder, kijken naar vuurwerk en aperitieven met vrienden in de tuinen of op het dakterras van de KBR. Ze lopen het Dynastiepaleis binnen, want daar is regelmatig iets te doen – tentoonstellingen, voorstellingen, workshops... En natuurlijk genieten ze van de activiteiten die overal in de buurt plaatsvinden: concerten, een klank- en lichtspel, tijdelijke installaties met hedendaagse kunst, openluchtprojecties. Een uitzonderlijk rijk culturaanbod, dus. Publiek en succes verzekerd.

47

DE JACHT OP GRAFFITI

Tags en graffiti vormen voor de Kunstberg een enorme uitdaging. De site 'geniet' immers de reputatie een van de meest *getagde* plekken in de hoofdstad te zijn. Reeds in 2000 werd bij de restauratie van het complex een kleurloze anti-graffiti beschermlaag aangebracht op de gevels van de Koninklijke Bibliotheek, het Congrespaleis en het Dynastiepaleis tot een hoogte van ongeveer drie meter. Het enige effect van de maatregel was dat het probleem zich verplaatste. Om het taggen 'in goede banen te leiden' ging de stad Brussel ongeveer tien jaar geleden zelfs zo ver dat ze onder de bogen van de rechtervleugel van het Congrespaleis een muur van ongeveer 60 m² reserveerde voor vrije expressie, in de hoop dat de graffitispuiters de rest van de gebouwen ongemoeid zouden laten. Dit was vergeefse moeite. Het regelmatige verwijderen van graffiti trekt andere taggers aan om nieuwe graffiti aan te brengen op de maagdelijke plekken. De vraag rijst waar de grens ligt tussen vandalisme en stadskunst. Beide bestaan wel degelijk naast elkaar op de Kunstberg. In het Bruegeljaar 2019 maakte de

Britse *street artist* Phlegm bijvoorbeeld een gigantische muurschildering op de gevel van de KBR, geïnspireerd op het werk *Luxuria* (De zonde der onkuisheid) van Pieter Bruegel de Oude.

Graffiti op de Kunstberg.
(M. Denys, 2021 © urban.brussels)

BIBLIOGRAFIE

Bibliothèque royale. Mémorial 1559-1969, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel, 1969.

De Koninklijke Bibliotheek van België 1934-1994, Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel, 1994.

CHARRUADAS, P., GURI, S., MEGANCK, M., "Évolution et développement du quartier de la Cour", in: HEYMANS, V. (coörd.), *Het Coudenbergpaleis te Brussel*, Brussel, 2014, pp. 218-253.

DEMEY, Th., *Bruxelles, chronique d'une capitale en chantier*, Paul Legrain, Brussel, 2 vol., 1990-1992.

Albert I Bibliotheekfonds, *Verslag aan de regering over zijn werkzaamheden sedert zijn stichting in 1935*, s.l., 1946.

GRISEL, L., *Les jardins de René Pechère*, Archives d'Architecture Moderne (AAM), Brussel, 2002.

Le Palais des Congrès à Bruxelles. Travaux d'aménagement 1975-1978, Ministerie van Openbare Werken, Regie der Gebouwen, Brussel, 1978.

LIEBAERS, H., "À propos de la Bibliothèque royale Albert Ier à Bruxelles". *Bulletin de l'UNESCO à l'intention des Bibliothèques*, 35, 1956.

NOVGORODSKY, L., "L'aménagement du Mont des Arts à Bruxelles. Le Palais des Congrès et le garage-parking souterrain", *La Technique des travaux*, jaargang 35, 5-6 (mei-juni 1959), pp. 130-148.

NOVGORODSKY, L., "L'aménagement du Mont des Arts à Bruxelles. Le Palais de la Dynastie. La bibliothèque Albert Ier", *La Technique des travaux*, jaargang 35, 7-8 (juli-augustus 1959), pp. 203-216.

PIETERS, H., *Bouwen voor de natie: De Albertina op de Brusselse Kunstberg als monumentaal totaalproject*, Academia Press, Gent, 2012.

Hoe zal de nieuwe Kunstberg er uitzien?, Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, Brussel, 1955.

Regie der Gebouwen, *De renovatie van de Kunstberg*, Persdienst van de Regie der Gebouwen, Brussel, 2001.

VERPOEST, L., "Tussen Noordstation en Zuidstation, tussen bovenstad en benedenstad: de architectuur van een kruispunt", *M&L*, 1989, 2, pp. 4-28.

In dezelfde collectie

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (NL - FR - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (NL - FR)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (NL - FR - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (NL - FR)
5. DE HEIZEL (NL - FR - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (NL - FR)
7. DRIE VOORBEELDEN VAN PASSAGES UIT DE 19de EEUW INT-HUBERTUSGALERIEN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG (NL - FR - ESP - GB)
8. ANDERLECHT DE COLLEGIALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS (NL - FR)
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (NL - FR - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (NL - FR)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK EN DE OUDE HAVENDOKKEN (NL - FR)
12. HET LEOPOLDSPARK ARCHITECTUUR EN NATUUR (NL - FR - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG (NL - FR - ESP - GB)
14. DE ARMAND STEURSSQUARE TE SINT-JOOST-TEN-NODE (NL - FR)
15. HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK (NL - FR - ESP - GB)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (NL - FR)
17. DE TERVURENLAAN (NL - FR)
18. HET WOLUWEDAL (NL - FR)
19. DE LOUIZALAAN (NL - FR)
20. DE CENTRALE LANEN (NL - FR)
21. SINT-GILLIS VAN DE HALLEPOORT TOT DE GEVANGENIS (NL - FR)
22. DE RINGLANEN VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT (NL - FR)
23. DE SINT-BONIFATIUSWIJK (NL - FR)
24. DE ONZE-LIEVE-VROUW-TER-SNEEUWWIJK (NL - FR)
25. DE BRUSSELSE KANALEN (NL - FR)
26. DE MARKTPLAATSEN VAN DE VIJFHOEK (NL - FR)
27. GANGEN IN BRUSSEL (NL - FR)
28. UKKEL, HUIZEN EN VILLA'S (NL - FR)
29. DE EERSTE OMWALLING (NL - FR)
30. HET TER KAMERENBOS (NL - FR)
31. HET JUSTITIEPALEIS (NL - FR)
32. DE TER KAMERENABDIJ (NL - FR)
33. DE MOLIÉRELAAN EN DE BERKENDAALWIJK (NL - FR)
34. DE TUIWIJKEN LE LOGIS EN FLORÉAL (NL - FR)
35. BRUSSELSE BIOSCOPEN (NL - FR)
36. DE WOLSTRAAT EN HAAR HISTORISCHE GEBOUWEN (NL - FR)
37. HET KONINKLIJK DOMEIN VAN LAEKEN (NL - FR)
38. KERKHOVEN EN BEGRAAFPLAATSEN (NL - FR)
39. GESCHIEDENIS VAN DE BRUSSELSE SCHOLEN (NL - FR)
40. DE RINGLANEN VAN DE HALLEPOORT TOT HET ROGIERPLEIN (NL - FR)
41. DE ABDIJ VAN DIELEGEM (NL - FR)
42. HET VOORMALIGE COUDENBERGPALEIS (NL - FR - GB)
43. DE APPARTEMENTSGBOUWEN UIT HET INTERBELLUM (NL - FR)
44. HET RIJKSADMINISTRATIEF CENTRUM (NL - FR)
45. HET GEMEENTEHUIS VAN SCHAARBEEK EN HET COLIGNONPLEIN (NL - FR)
46. DE MAROLLEN (NL - FR)
47. IN HET HART VAN VORST SINT-DENIJSKERK, ABDIJ, GEMEENTEHUIS (NL - FR)
48. DE CAFÉS VAN BRUSSEL (NL - FR)
49. HET RURALE ERFGOED (NL - FR)
50. HET MILITAIRE ERFGOED (NL - FR)
51. BRUGMANN HET PARKZIEKENHUIS VAN VICTOR HORTA (NL - FR)
52. GANSHOREN TUSSEN STAD EN NATUUR (NL - FR)
53. DE WIJK HOOGTE HONDERD (NL - FR)
54. ZWEMBADEN EN OPENBARE BADHUIZEN VAN BRUSSEL (NL - FR)
55. THURN & TAXIS (NL - FR)
56. DE GROTE MARKT (NL - FR - GB)
57. HET NEOCLASSICISTISCHE ERFGOED (NL - FR)
58. HET PARK VAN WOLUWE (NL - FR)
59. DE KASTELEN (NL - FR)
60. DE MENSELIJKE DRIFTEN (NL - FR - GB)
61. HET HART VAN MOLENBEEK (NL - FR - GB)

Met de reeks Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis wil Urban de nieuwsgierigheid wekken van het publiek voor de rijke geschiedenis van onze stad. Elk nummer is een uitnodiging om zelf op ontdekking te gaan naar de vele bekende en minder bekende historische plekken in het Brussels Gewest.

Tijdens de Middeleeuwen ontwikkelt de Hofberg, in het hart van Brussel, zich tot een adellijke wijk met tal van stadspaleizen en weelderige hôtels. Halfweg de 19de eeuw worden verschillende ‘verfraaiingsprojecten’ voorgesteld om het doolhof van middeleeuwse straten en steegjes te vervangen door een stedenbouw en architectuur die de economische, politieke en culturele ambities van de prille Belgische natie kunnen uitdragen. Een groot deel van de wijk wordt gesloopt om er een heuse Kunstberg op te richten. Die herinrichting wordt echter lang gehinderd door besluiteloosheid, geldgebrek en twee Wereldoorlogen. De zoektocht naar een geschikte locatie voor een bibliotheek ter nagedachtenis van de overleden koning Albert I geeft aan het project een nieuw elan. Hoewel de werken eindelijk van start gaan tijdens de jaren 1950, slepen ze vervolgens nog ruim twintig jaar aan, om uiteindelijk het huidige monumentale en plechtige geheel op te leveren. In 2018 neemt Urban – de gewestelijke dienst stedenbouw en erfgoed – zijn intrek op de site. Dit nummer brengt de bewogen geschiedenis van deze bijzondere plek, die in 2022 werd opgenomen op de bewaarlijst van het erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Bety Wakinne,
Directeur-generaal

10 €